

अध्याय - एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा-१० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको पाठ्यांश नेपा.शि.५९८ को आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

१.३ समस्या कथन

नेपाली भाषा नेपालको संवैधानिक मान्यता प्राप्त राष्ट्रभाषा र सरकारी कामकाजको भाषा हो (नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७, धारा ६) । त्यसैले प्रशासनिक तथा सञ्चार क्षेत्रको मुख्य माध्यमको रूपमा यसै भाषाको प्रयोग हुँदै आएको छ । यो भाषा बहुसङ्ख्यक नेपाली जनताहरूको मातृभाषा, अधिकांश नेपाली जनतालाई एकताको सूत्रमा बाँध्ने भाषाका साथै विद्यालय तहमा अनिवार्य विषयका रूपमा पठन पाठन र उच्च तहमा त अनिवार्य तथा ऐच्छिक विषयका रूपमा प्रयुक्त माध्यम भाषा पनि हो (काफ्ले, २०६० : १) ।

भाषा सिकाइमा त्रुटि हुनु अस्वाभाविक होइन । त्रुटिले भाषा सिकाइको प्रकृति र प्रवृत्तिलाई सङ्केत गरेको हुन्छ । विना त्रुटि भाषा सिक्न त्यति सहज छैन तसर्थ यसले मानव मात्रको भाषा सामान्यको सिकाइमा सार्वभौम प्रक्रियाको जानकारीमा समेत थप बल मिल्दछ, फलतः भाषा सिकाइको क्रममा त्रुटि नै सफलताको द्योतक हो (अधिकारी, २०५६ : १२८-१२९) ।

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा विद्यार्थीहरूमा स्वभावतः आफ्नै मातृभाषाका भाषीक एकाङ्गत विशेषताहरू विद्यमान रहन्छन् किनकी ध्वनि र व्याकरणका संरचनाहरूमा तिनीहरू अभ्यस्त भइसकेका हुन्छन् । फलतः लक्ष्य भाषामा आ-आफ्ना

मातृभाषाको संस्कारले गर्दा संरचनाको प्रभाव दोस्रो भाषामा प्रत्यक्षतः पर्दछ (पूर्ववत् : १२८-१२९) । उच्च तहको आधार स्तम्भको रूपमा रहेको कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषासम्बन्धी स्तरीय क्षमता र उनीहरूले गर्ने त्रुटिको प्रकृतिको विश्लेषण गरी तदनुरूप शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनु पर्ने आवश्यकता हुन्छ । त्रुटि विश्लेषण भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण पद्धति हो । सम्पूर्ण नेपालीको राष्ट्रभाषा नेपाली भएता पनि कतिपय नेपालीहरूको मातृभाषा नेपाली हुन सकेको छैन, त्यसैले पनि नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा कैयौं नेपालीहरूले सिक्दै र प्रयोग गर्दै आइरहेका छन् (काप्ले, २०६० : १) ।

त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षण बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । भाषा सिक्ने क्रममा विद्यार्थीले गर्ने अनेक प्रकारका भूललाई नै त्रुटिको नाम दिएको पाइन्छ । ती त्रुटिहरू वाक्यगठन, वर्णविन्यास, उच्चारण, लिपि, रूप, पदावली, अर्थ, स्रोत आदि अन्तर्गत हुन सक्छन् । कक्षा १० मा अध्ययनरत मगर भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूमा केन्द्रित यो शोधपत्र निम्नलिखित समस्या कथनमा केन्द्रित रहेको छ :

- क) उदयपुर जिल्लाका नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा के कस्ता त्रुटि गर्दछन् पत्ता लगाउन ।
- ख) सोही क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले ह्रस्व दीर्घसम्बन्धी के कस्ता त्रुटि गर्दछन् ?
- ग) पदयोग पदवियोगमा सो क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको अवस्था के कस्तो छ ?
- घ) चन्द्रविन्दु प्रयोगमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- ङ) वर्ण छनोट (य-ए, व-व, व-ओ, श-ष-स) मा के कस्ता त्रुटि गर्दछन् ?

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

यो अध्ययन अनुसन्धान निम्नलिखित उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ :

- क) उदयपुर जिल्लाका नेपालटार क्षेत्रका कक्षा-१० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाई विश्लेषण गर्नु,

- ख) सोही क्षेत्रका मगरभाषी विद्यार्थीहरूले ह्रस्व दीर्घमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु,
- ग) पदयोग तथा पदवियोगमा सोही विद्यार्थीहरूले गर्ने गरेको त्रुटि केलाई विश्लेषण गर्नु,
- घ) चन्द्रविन्दु तथा शिरविन्दुको प्रयोगमा गर्ने त्रुटिको खोज गर्नु,
- ङ) वर्ण छनोट (य-ए, व-व, व-ओ, श-ष-स) को प्रक्रियामा भएका त्रुटिको चर्चा गर्नु,
- घ) उपर्युक्त त्रुटिहरू निराकरणका उपायहरूको खोजी गर्नु ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि कार्य गर्दा पूर्वकार्यको लेखाजोखाका आधारमा गर्नु राम्रो हुन्छ किनकी विगतका अनुभवले वर्तमानलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ (के.सी.(खड्का), २०५५ : ८) ।

त्रुटि विश्लेषणसंग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धानहरू पर्याप्त भएका छन् । यसै क्रममा वाक्यगठन अन्तर्गत त्रुटिहरूको अध्ययनसंग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धानहरूको चर्चा गर्ने क्रममा जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठीद्वारा मानविकी र सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान अन्तर्गत पद्मकन्या क्याम्पसका छात्राहरूको नेपाली व्याकरण सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण (२०३५) शीर्षकमा अध्ययन गरिएको देखिन्छ । यसको उद्देश्य उच्च तह पार गर्न लागेका छात्राहरूमा व्याकरणगत त्रुटि प्रशस्त पाइन्छ, त्यस्ता त्रुटिको अध्ययन गरी निराकरण प्रति सचेतता ल्याउन सुझाव दिनु रहेको छ (काफ्ले, २०६० : १०) ।

उक्त अध्ययनका लागि स्नातक तहको '३०१' नेपाली व्याकरणको विस्तृत अध्ययन भन्ने पाठ्यांशको परीक्षाका उत्तरपुस्तिकालाई प्राप्ताड्कका आधारमा ४ समूहमा विभाजन गरिएको छ । नेपाली मातृभाषी हुने र नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने छात्राहरूलाई यसमा समेटिएको पाइन्छ । उक्त उत्तरपुस्तिकालाई परीक्षण गर्दा पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्नेहरूमध्ये कसले कति त्रुटि गरे ? विभाजित समूहमा कुन समूह कुन श्रेणीमा कति प्रतिशत अड्क प्राप्त गर्न सफल भए ? सो निष्कर्ष निकालिएको छ । जसमा ५५% भन्दा बढी अड्क प्राप्त गर्नेलाई 'क' समूहमा, ४५-५४% अड्क प्राप्त गर्नेलाई 'ख' समूहमा, ३५-४४% अड्क प्राप्त गर्नेलाई 'ग' समूहमा र १-३५% अड्क प्राप्त गर्नेलाई 'घ' समूहमा राखिएको छ । यस अध्ययनमा क्रियापद, खिप्ती, सङ्गति र वाच्यगत

त्रुटिहरूलाई एकैसाथ हेरेर निष्कर्ष दिइएको छ । क्रियापद, खिप्ती, सङ्गति र वाच्यगत त्रुटि गर्नेहरू कति प्रतिशत भए भन्ने कुरामा यो अनुसन्धान मौन देखिन्छ (काफ्ले, २०६० : ११) ।

हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा नेपाली वर्णविन्यासमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन लघु अनुसन्धानको प्रतिवेदन २०४२ प्रस्तुत शोध खास भाषाभाषीका विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित नभएर प्रमाण-पत्र तह प्रथम वर्षमा अध्ययनरत केही शिक्षार्थीहरूमा आधारित छ । यसको मूल उद्देश्य प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने शिक्षार्थीहरूको वर्णविन्यासमा त्रुटिको पहिचान गर्नु र ती त्रुटिहरूका समस्याहरूलाई हटाउन सुझाव दिनु रहेको छ (के.सी., २०५५ : १४) ।

उक्त शोधमा प्राप्त तथ्यका आधारमा नेपाली भाषामा श-ष-स को प्रयोग, संयुक्त व्यञ्जनमा य, व र ह को प्रयोग, व-ब को प्रयोग, न र ण को प्रयोग, चन्द्रविन्दु र शिरविन्दुको प्रयोग, य-ए को प्रयोग, खुट्टा काट्ने र खुट्टा नकाट्नेको प्रयोग साथै ह्रस्व-दीर्घ लेखाइको प्रयोगमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ । यस अनुसन्धानमा प्रमाण पत्र तहमा अध्ययनरत महेन्द्र रत्न क्याम्पस, ताहाचल र सानोठिमी भक्तपुरका जम्मा १०० जना विद्यार्थीलाई प्रतिनिधिका रूपमा लिइएको छ । नेपाली भाषा भाषीका पक्षमा कुन ठाउँमा कुन वर्णको प्रयोग गर्दा ठीक हुन्छ, कुन वर्ण लेखी त्रुटि गरिएको छ, सो बारेमा केन्द्रित यो शोध अनुसन्धान हिज्जे पक्षमा मात्र केन्द्रित देखिन्छ (पूर्ववत् : १५) ।

केशवशरण पराजुलीद्वारा गरिएको लघु अनुसन्धान पोखरा उपमहानगरपालिकाका क्षेत्रमा कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन (२०५९) मा पोखरा उपमहानगरपालिका भित्रका २ वटा विद्यालयमा अध्ययनरत ९० जना मगरभाषी विद्यार्थीहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको यस शोधपत्रमा भाषा सिकाइमा हुने वाक्यगठन सम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा गर्न, कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउने र तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण र त्रुटि निराकणात्मक शिक्षणका लागि सुझाव दिन समेत सो शोधपत्रमा निकालिएको निष्कर्ष अनुसार मगरभाषी विद्यार्थीले सबैभन्दा बढी त्रुटि काल र पुरुषमा गरेको देखिन्छ । यसरी हुने गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा एउटै प्रकृतिका त्रुटिहरू पाइएनन् । सामान्यतः लिङ्ग, वचन, भाव, वाच्यमा देखिने त्रुटि पनि फरक-फरक खालका रहेका पाइन्छन् (भण्डारी, २०६३ : ८६) ।

मतिराज शर्मा पौडेलद्वारा गरिएको अनुसन्धान अर्घाखाँची जिल्लाको मगरभाषा : एक अध्ययन (२०५६) मा अर्घाखाँची जिल्लाका मगरहरूको जाति, संस्कृति र भाषाको परिचय दिने, मगरभाषाको भाषीक संरचनाको वर्णन गर्ने, शैक्षिक दृष्टिले मगरभाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक संरचनाको तुलना गर्ने जस्ता प्रमुख उद्देश्यमा यो शोध कार्य केन्द्रित रहेको छ (भण्डारी, २०६३ : २७) ।

क्षेत्रीय अध्ययन विधिको अवलम्बन गरिएको यस शोधमा अर्घाखाँची जिल्लाका हंसपुर, धारापानी, नुवाकोट, खिल्जी आदि गा.वि.स.बाट सामग्री सङ्कलन गरी वर्णनात्मक र तुलनात्मक पद्धति अंगाली विश्लेषण गरिएको सो शोध पुस्तकालयीय विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ । यस शोधमा मगरभाषा भोट बर्मेली परिवारको भाषा भएको र पाल्पादेखि पूर्व र पश्चिम गरी दुई भाषीकामा मगर भाषा विभाजित रहेको पाइन्छ । मगरभाषामा नेपाली भाषामा जस्तो पद परिवर्तन सम्बन्धी नियम भेटिँदैनन् । यस शोधमा मगरभाषामा २० वटा व्यञ्जनध्वनि र ६ वटा अर्धस्वर ध्वनि र ५ वटा स्वर गरी जम्मा ३१ वटा वर्ण भएको निष्कर्ष निकालिएको छ (पूर्ववत्) ।

गंगाबहादुर के.सी. (खड्का) ले सुर्खेत जिल्लाका कक्षा-५ उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन (२०५५) शीर्षकको एक शोधपत्र सम्पन्न गरेका छन् । यस शोधमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर सम्बन्धी वाक्यगठनका प्रक्रिया, सस्वरवाचन, शब्दोच्चारण र वर्णविन्यासमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने, त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण गर्ने र प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रदान गर्ने कार्य भएको छ ।

यस शोधमा क्षेत्रीय प्रयोगात्मक सामग्री सङ्कलन विधि अपनाइएको छ । प्रतिनिधि नमुना छनोटका रूपमा सुर्खेत जिल्लाका सदरमुकाम क्षेत्र, सदरमुकाम बाहिर, ग्रामीण क्षेत्र र सदरमुकाम नजिकका विद्यालय गरी जम्मा तीनवटा विद्यालयका २०/२० जना विद्यार्थीहरूबाट नमुना सङ्कलन गरिएको छ । यस शोधमा कविताको सस्वरपठनमा गति, यति, लयसँग सम्बन्धित ग्रामीण क्षेत्रका बालबालिकाको धेरै त्रुटि पाइयो । वाक्यगठनमा, बहुवचन, स्त्रीलिङ्ग, उच्च आदर, पहिलो र दोस्रो पुरुष अनुसार क्रियाको सङ्गति नमिलाइएको, हलन्त, चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु, ए/य, श/ष/स लाई वैकल्पिक रूपमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो । वचनान्तर्गत कर्ता र क्रियाका साथै विशेषण र विशेष्य तथा भेदक सम्बन्धी त्रुटिलाई समेत औँल्याएर निराकरणका उपाय बताइएको पाइन्छ । माथि उल्लिखित तीनै

क्षेत्रका ६० जना प्रतिनिधि विद्यार्थीहरूबाट स्वतन्त्र लेखन, प्रश्नोत्तर तथा शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गरेर वाक्यगठनगत त्रुटि पहिल्याई निराकरणका उपाय समेत खोजिएको देखिन्छ। वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिका लागि श्रुतिलेखनलाई मूल आधार मानिएको छ। यस शोधको निष्कर्ष मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषा (नेपाली) शिक्षणमा सुधार गर्नु रहेको छ।

डा. रामचन्द्र लम्सालद्वारा निम्नमाध्यमिक तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि पक्षको तुलनात्मक अध्ययन (२०४०/०४१) शीर्षकमा एक अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ। यस अनुसन्धानका मुख्य उद्देश्य नि.मा.वि.उत्तीर्ण गरेका साधारण र आवासीय विद्यालयका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्नु र सामान्य र आवासीय विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको तुलनामा साधारण विद्यालयका विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ। वाक्यगठन अन्तर्गत वाक्यका लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, वाक्य स्वरूप र पदमेललाई समावेश गरिएको छ (भण्डारी, २०५७ : १०-११)।

यस अध्ययनबाट के निष्कर्ष निकालिएको छ भने साधारण विद्यालयका विद्यार्थीहरूले अन्य पक्षको तुलनामा लिङ्ग र वचन सम्बन्धी त्रुटिहरू अत्याधिक गरेको पाइन्छ, भने आवासीय विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा सामान्य विद्यालयका विद्यार्थीहरूको स्तर पनि धेरै कमजोर देखिन्छ (पूर्ववत्)।

केदारप्रसादले माध्यमिक तह अवधीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनको लेखनमा पर्ने पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन (२०४२) लघु अनुसन्धान गरिएको छ। यो अनुसन्धान अध्ययनका क्रममा अवधीभाषी विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ। बाँके र बर्दिया जिल्लाका ३ र ४ विद्यालयहरूलाई समावेश गरी प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरू जम्मा ७० जनालाई प्रतिनिधि विद्यार्थीको रूपमा लिइएको छ। उनीहरूलाई पदसङ्गति सम्बन्धी पक्षहरू समावेश हुने गरी प्रश्नपत्रहरू निर्माण गरिएको छ। ७० जनाको उत्तरपुस्तिकालाई आधार मानी त्रुटिहरूको व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ। यस अनुसन्धान अध्ययनले उद्देश्य र विधेय सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि, विशेष्य सम्बन्धी त्रुटि, विशेषण सङ्गति त्रुटि, कर्ता र क्रियापदबीचको सम्बन्ध सम्बन्धी त्रुटि र अनुनासिकता प्रयोगको अभाव जस्ता विषयमा केन्द्रित रही विश्लेषण गरेको छ। यथार्थमा यस अनुसन्धानमा अवधीभाषी शिक्षार्थीहरूको नेपाली भाषाको प्रयोगमा धेरै कमजोरी देखाएका

छन् । यस शोधको उद्देश्य अवधी भाषी विद्यार्थीहरूको वाक्य लेखनमा पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरू केलाउनु रहेको छ (खड्का, २०५५ : १५-१६) ।

उमा अधिकारी (रेग्मी) द्वारा प्रवीणता प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको लेखन अभिव्यक्ति सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण (२०४४) शीर्षकमा गरिएको अनुसन्धानमा प्रवीणता प्रमाण पत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको लेखन कलामा पाइने त्रुटिको पहिचान गर्नु, वर्गीकरण गर्नु र त्रुटिहरू निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । लेखन अभिव्यक्तिमा देखिएका वाक्यगठनगत र वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूलाई पनि यस शोधले विश्लेषण गरेको छ । वाक्यगठन अन्तर्गत वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष र वाच्यसम्बन्धी त्रुटिहरूलाई औँल्याइएको छ । प्रस्तुत अध्ययन वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरका प्रातः र दिवा समूहका ५०/५० जना गरी कुल १०० जना विद्यार्थीहरूलाई 'गाउँले जीवन' शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाइ ती उत्तरपुस्तिकाका आधारमा त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा शिक्षार्थीहरूले गरेका वाक्यगठन, विभक्ति, सर्वनाम, कर्ताको प्रयोग, संयोजनको प्रयोग, वाक्य सङ्गठनको प्रयोग, वर्णविन्यास, लेख्य चिह्न र अन्य विविध प्रकारका त्रुटि भनेर १२ वटा शीर्षक राखी केलाएर हेर्ने काम गरिएको छ । तर विद्यार्थीले कुन क्षेत्रमा कति प्रतिशतले त्रुटि गरे भने थाहा पाइँदैन केवल त्रुटिको प्रकृतिमात्र विश्लेषण गरिएको छ (काफ्ले, २०६० : १७-१८) ।

खेमनाथ पोखरेलद्वारा मेचे र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन (२०५७) शीर्षकको शोधपत्रको मूल उद्देश्य मेचे भाषाको सामान्य परिचय दिनु, मेचे भाषाको प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि औँल्याउनु, मेचे र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा मेचे र नेपाली भाषाका नामको वर्गीकरण गर्नुका साथै मेचे भाषाका आधारभूत क्षेत्रका शब्द सङ्कलन गर्नु रहेको छ । भ्वापा जिल्लाको धाइजन र जलथल गा.वि.स.मा बोलिने मेचे भाषालाई केन्द्र बनाएर अध्ययन गरेको यस शोधपत्रमा मेचे भाषा र नेपाली भाषा विषम- पारिवारिक भाषा भए पनि यिनीहरूबीच व्याकरणात्मक कोटिहरू पाइने कुरा उल्लेख छ (भण्डारी, २०५७ : ९) ।

अम्बिका सापकोटा (बेल्वासे) द्वारा कक्षा ७ पूरा गरेका विद्यार्थीले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण (२०५५) शोध अनुसन्धानमा काठमाडौँ जिल्ला भित्रका साधारण र निजी दुई/दुईवटा गरी जम्मा चार वटा विद्यालयका कक्षा ७ पूरा गरेका विभिन्न जाति, भाषाभाषी र लिङ्गका साथै विभिन्न परिवेशका ६० जना विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । ती विद्यार्थीहरूलाई 'पानी' शीर्षकको निबन्ध लेखन गराइएका उत्तरपुस्तिकालाई जाँचेर

विद्यार्थीहरूले गरेका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिलाई विश्लेषण गरिएको छ । यसमा सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले भन्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटि गरेको पाइयो । यस शोधमा विद्यार्थीहरूले शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्तमा नाम शब्दमा प्रायः एउटै शब्दमा ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटि गरेको देखिन्छ । य र ए वर्णमा य को अनुपातमा ए को त्रुटि बढी भएको पाइयो । अजन्त र हलन्त मध्ये हलन्तको प्रयोगमा बढी त्रुटि देखियो (पराजुली, २०६६ : ८-९) ।

त्रुटि विश्लेषणसँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानहरू भएता पनि उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रमा कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययनमा केन्द्रित भएर हालसम्म कुनै शोधार्थीले अनुसन्धान नगरेको हुनाले यस क्षेत्रको प्रारम्भिक अध्ययन यो नै पहिलो रहेको छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन राखिएको छ । यस शोधका निम्न सीमा रहेका छन् :

- क) मगरभाषी विद्यार्थी भन्नाले उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका ५ वटा विद्यालयका कक्षा १० मा अध्ययनरत ७० जना विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ ।
- ख) त्रुटि भन्नाले उक्त मगरभाषी विद्यार्थीहरूसँग लिइएको वस्तुगत, विषयगत तथा स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययनमा फेला पारिएका वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययनलाई लिइएको छ ।
- ग) यस शोधमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी व्याकरणिक कोटिहरूको मात्र अध्ययन गरिएको छ ।
- घ) यस शोधपत्रमा वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू अन्तर्गत ह्रस्व-दीर्घ, पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु, चन्द्रविन्दु, व-व, ए-य, व-ओ र श-ष-स को अध्ययनमात्र गरिएको छ ।

१.७ शोध विधि

यस शोध अध्ययनमा त्रुटिपक्षको विशेष अध्ययन गर्ने उद्देश्य राखिएकाले प्रश्नपत्र निर्माणलाई बढी ध्यान दिइएको छ । सरकारी मा.वि.र उ.मा.वि.मा अध्ययनरत कक्षा १० का मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूको स्तर अनुसारका प्रश्नहरू बनाइ विद्वान गुरुवर्ग, भाषाविद् तथा शोध निर्देशक ज्यूको सल्लाह र सुझाव अनुसार उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरियो । परीक्षण पश्चात् वहाँहरूको निर्देशानुसार आवश्यक परिमार्जन तथा संशोधन समेत गरियो ।

प्रस्तुत शोधपत्र सम्पन्नताका लागि प्राथमिक तथा गौण विधि अपनाइएको छ । यस अन्तर्गत पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, क्षेत्रीय अध्ययन विधि साथै वर्गीकरण विश्लेषणात्मक पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । यो शोध तयारीका क्रममा लेख रचना तथा शोधसँग सम्बन्धित शोधपत्रहरूको अध्ययन गरी तयार पारिएको छ ।

यस शोधका क्रममा तीन प्रकारका प्रश्नहरू तयार पारेर तिनीहरूलाई नै अध्ययनको मूल सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । ५ वटा मा.वि. तथा उ.मा.वि.का १४/१४ जनाका दरले जम्मा ७० जना छात्रछात्राहरूलाई स्वतन्त्र लेखन विषयगत तथा वस्तुगत प्रश्नहरू निर्माण गरी परीक्षा लिइयो । सो परीक्षा पश्चात् उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरियो । वस्तुगत प्रश्नहरूको उत्तरमा ठीक (✓) चिह्न लगाउन लगाइएको थियो । विषयगत एवम् स्वतन्त्र लेखन कार्य भने उत्तरपुस्तिका दिएर लेख्न लगाइएको र शोध निर्देशकको सल्लाहअनुसार त्रुटि परीक्षण गरियो । परीक्षण गरिएका उत्तरपुस्तिकालाई क्रमशः लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदरका पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु, चन्द्रविन्दु, य-ए, ब-व, ओ-व, श-ष-स र ह्रस्वदीर्घ समेतको तालिकीकरण र विश्लेषण गरिएको छ ।

१.८ अध्ययनको औचित्य

देवनागरी लिपिमा लेखिएको नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । यो भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ । नेपाल अधिराज्यमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने अधिकार हुनेछ । प्रत्येक समुदायले बालबालिकाहरूलाई प्राथमिक तहसम्म आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा दिने गरी विद्यालय सञ्चालन गर्न पाउनेछन् (नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७, भाग-१, धारा-६, ऐ. भाग - ३, धारा - १८) ।

नेपाली भाषा नै सम्पर्कको भाषा, मातृभाषा, कार्यालयको भाषा, सञ्चार माध्यमको भाषा, शिक्षणको भाषाको रूपमा समेत भएकाले नेपाली भाषा अन्य भाषाभाषीकाका मानिसहरूका लागि पनि शुद्धता, त्रुटि विहीनता र स्तरीयता रहनु आवश्यक छ । आफ्ना अनुभव तथा ज्ञान क्षमता पनि भाषाकै माध्यमद्वारा व्यक्त हुन्छ । राष्ट्रका सम्पूर्ण क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिहरूमा राष्ट्र भाषाको शुद्ध प्रयोग क्षमता रहनु आवश्यक हुन्छ (खड्का, २०५५ : ६) ।

समस्याको निराकरणका लागि समस्याका तत्त्वहरू फेला पार्नु पर्दछ । जबसम्म त्रुटिका तत्त्वहरू फेला पर्दैनन् तबसम्म हामीले तिनबाट निस्कने नराम्रा परिणामको निराकरण गर्न सक्दैनौं । त्रुटि विद्यार्थीहरूको कमजोरी हैन, सिकाइ प्रक्रिया र सफलताको सिँढी पनि हो (पूर्ववत्) । यसरी भाषीक विविधता रहेका विभिन्न समाजका विद्यार्थीहरू एउटै विद्यालयमा आएर अध्ययन गर्दछन् तापनि मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन अनुसन्धान अन्य क्षेत्रमा भएको भएता पनि उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि यस क्षेत्रकै पहिलो भएकाले शोधको महत्त्व यसप्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- वाक्यगठनगत त्रुटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरबारे स्पष्ट ज्ञान दिन,
- भाषा सिकाइ प्रक्रियामा सरलता एवम् स्पष्टता पार्न,
- मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई वर्णविन्यासगत शैक्षिक अवधारणा दिन,
- शैक्षिक सामग्रीको समुचित प्रयोग प्रक्रियामा सुधार गर्न,
- विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा शिक्षणमा सहयोग हुने विधि अपनाउन,
- मनोवैज्ञानिक अध्ययन र भाषीक कठिनाईलाई ध्यानमा राखी वाक्यगठन, वर्णविन्याससँग सम्बन्धित त्रुटिहरूको निराकरण गर्न,

अतः त्रुटि निराकरण गर्न भाषा शिक्षक र शिक्षार्थीका लागि उपयुक्त सामग्री बन्नु पनि यस शोधको मुख्य औचित्य रहेको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध अध्ययनलाई मूलतः निम्न अध्याय शीर्षकहरूमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : त्रुटि विश्लेषण सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय तीन : मगरभाषाको सामान्य परिचय र वाक्यगठनगत सामान्य अवधारणा

अध्याय चार : मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन

अध्याय पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरू

सन्दर्भसूची

परिशिष्टहरू

अध्याय - दुई

त्रुटि विश्लेषण सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ त्रुटि परिचय

भनिन्छ, गलत मानिसबाटै हुन्छ । विनात्रुटि कुनै पनि विकास वा सिकाइको विकास सम्भव छैन । त्रुटि विश्लेषण भाषा शिक्षणका परिप्रेक्षमा एक नवीन पद्धति हो, जसको महत्त्व भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा सन् १९७० को दशकदेखि बढ्न थालेको पाइन्छ (गौतम, २०६१ : ९८) । सिकारुका लागि भाषा सिकाइ कठिन कार्य भएकाले जुनसुकै भाषा पनि सजिलैसित एकै पटकमा सिकाउन असम्भव छ । त्यसैले भाषा सिक्दा सबैले त्रुटि अवश्य गर्दछन् तर धेरै वा थोर मात्र फरक पर्दछ । त्यसैले भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिलाई भाषा विज्ञानको वर्तमान खोज अनुसार स्वाभाविक रूपमा स्वीकारिन्छ (खड्का, २०५५ : १) ।

त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षण बीच घनिष्ट सम्बन्ध रहेकाले एउटाको अनुपस्थितिमा शिक्षण प्रक्रिया अधुरो हुने सम्भावना रहन्छ । भाषा सिक्ने क्रममा शिक्षार्थीले गर्ने अनेक प्रकारका भूललाई नै त्रुटि भनिएको हो । भाषा सिकारुले सिकाइका क्रममा त्रुटि गर्दै क्रमिक रूपमा त्रुटिको परिष्कार गर्दै जान्छ । त्रुटि विश्लेषण मूलतः दोस्रो भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित पद्धति हो । असफलता र बौद्धिक कमजोरीका रूपमा लिने गरिएको त्रुटिलाई भाषा उन्नतिको सफल प्रयासका रूपमा लिन थालिएको छ (पूर्ववत्) ।

सामान्यतया त्रुटि आज भाषा सिकाइको महत्त्वपूर्ण विषयको रूपमा रहेको छ । त्रुटिले विद्यार्थीको भाषा सिक्ने तरिकाको ज्ञान दिन्छ । बालकले भाषा सिक्दा पहिला थुप्रै त्रुटिहरू गर्दछ । सिकाइमा प्रयत्न र भूलका क्रम देखाउँछ, क्रमशः त्रुटिहरूमा सुधार गर्दै जान्छ ; अन्ततः भाषा सिक्दछ । यसलाई वास्तविक त्रुटि नमानी सिकाइको क्रम वा प्रवृत्ति मानिन्छ । त्यसैले त्रुटिलाई विद्यार्थी वा भाषा सिकारुको कमजोरी नभई भाषा सिक्ने प्रवृत्ति र उपायहरूको सङ्केतको रूपमा स्वीकारिन्छ । त्रुटि विश्लेषण आधुनिक भाषा विज्ञानबाट प्रभावित धारणा हो (सुवेदी, २०३९ : १) । त्रुटि विश्लेषणका सम्बन्धमा केही विद्वान्हरूले दिएका भनाइ निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ :

डेभिड क्रिस्टलका अनुसार - “भाषा शिक्षण र सिकाइमा विदेशी भाषा सिक्किरहेको व्यक्तिले गर्ने भूलहरूको पहिचान, वर्गीकरण तथा अव्यवस्थित व्याख्या गर्ने प्रविधिलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ” (गौतम, २०६१ : ९८) ।

एस. पिट, कर्डरका अनुसार - “भाषा सिकाइका क्रममा सिक्ने व्यक्तिहरूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट उसको त्यस क्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । त्रुटि विश्लेषणबाट उसले अझ कुन-कुन कुरा सिक्न बाँकी छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन सकिन्छ । कुनै व्यक्तिले गरेको त्रुटिहरूको भाषावैज्ञानिक शब्दमा वर्णन र वर्गीकरण गरेर एउटा त्यस्तो चित्र बनाउन सकिन्छ, जसले भाषा सिकाइमा समस्या उत्पन्न गर्ने भाषीक विशेषताहरू बताउँछन्” (गौतम, २०६१ : ९८) ।

पारसमणि भण्डारीका अनुसार- “भाषा सिक्ने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा मानिसहरूले के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र त्यस्ता त्रुटि के कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कामलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ (पूर्ववत्) ।

निष्कर्षमा भन्ने हो भने त्रुटि विश्लेषणलाई त्रुटिको अव्यवस्थित र वैज्ञानिक अध्ययन प्रक्रियाको रूपमा बुझ्न उपयुक्त देखिन्छ । त्रुटि दोस्रो र विदेशी भाषा शिक्षणका क्रममा देखिने भए पनि मातृभाषा सिक्दै गरेका बालकहरूले गर्ने त्रुटि तथा मानक भाषा सिक्ने क्रममा सोही भाषालाई मातृभाषाको रूपमा बोल्ने व्यक्तिहरूले गर्ने त्रुटिलाई पनि त्रुटि विश्लेषण अन्तर्गत राखिन्छ (पूर्ववत्) ।

२.२ त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व

त्रुटिले भाषा सिकाइको प्रकृति र प्रवृत्तिलाई सूचित गर्दछ । यस्ता त्रुटिहरूबारे शिक्षकलाई यथार्थ जानकारी भएमा उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृति हरेर तिनीहरूलाई सिक्न सजिलो र गाह्रो हुने पक्षहरू निक्यौल गर्न मद्दत पुग्छ । यसबाट शिक्षकलाई विशेष ध्यान दिने पक्ष वा भाषा सिकाइका कठिनाई क्षेत्र र तिनको समाधानका उपाय एवम् शिक्षण सामग्रीको छनोट आदिमा सरलता र सहायता हुन्छ । यसरी शिक्षकलाई शैक्षणिक योजना तयार पार्न पनि त्रुटि विश्लेषणले सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैगरी त्रुटि विश्लेषणले पहिलो, दोस्रो र अन्य भाषा सिकाइमा आउने मूल समस्या तथा त्रुटि पत्ता लगाई समाधान गर्न सहयोग गर्छ । तसर्थ लड्गम्यान डिक्सनरी अफ अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्समा त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व यसरी दिइएको छ :

- कुनै व्यक्तिले कति राम्ररी भाषा जानेको छ पत्ता लगाउन,
- कुनै व्यक्तिले कसरी भाषा सिक्दछ पत्ता लगाउन र
- भाषा सिकाइमा हुने साभ्का कठिनाइहरूको जानकारी प्राप्त गरी शिक्षण सिकाइ सामग्रीको तयारी गर्न (गौतम, २०६१ : १९) ।

२.३ त्रुटिको वर्गीकरण / प्रकार

सामान्यतया भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटिलाई स्वभाविक प्रक्रिया तथा सिकाइको क्रम वा प्रवृत्तिको सङ्केतको रूपमा लिइन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीहरूले गर्ने गरेका त्रुटिहरूलाई विभिन्न आधारमा हेर्न सकिन्छ र एकातिर त्रुटिहरूलाई भाषीक एकाइका आधारमा देखाउन सकिन्छ भने अर्कोतिर यिनलाई सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटिगत पद्धति, प्रकृति एवम् प्रवृत्तिका आधारमा पनि औँल्याइन्छ (अधिकारी, २०५३ : १३२-३५) ।

क) नियमित त्रुटि

शिक्षार्थीले सिक्दै गरेका भाषामा खास निश्चित ढाँचा दर्शाउने र खास व्यवस्था भित्र नियमित हुने खालका त्रुटिलाई नियमित त्रुटि भनिन्छ । भाषाको प्रयोग सचेतताका साथ गर्दा पनि आफैँ शिक्षार्थीहरूले सुधार्न नसक्ने प्रकृतिका त्रुटिहरू नियमित हुन्छन् (पूर्ववत् : १३५) ।

ख) अनियमित त्रुटि

यस त्रुटिभित्र भाषीक प्रयोक्ताको असचेतता वा अपरिपक्कताले गर्दा अनियमित त्रुटि हुन जान्छ । यस्तो त्रुटिको कुनै निश्चित हुँदैन र यस्ता त्रुटि प्रायः वैयक्तिक प्रकृतिका हुन्छन् (पूर्ववत् : १३५) । अनियमित त्रुटि पनि प्रारम्भिक र असावधानीगत गरी दुई किसिमका छन् ।

२.४ विकासशीलताका आधारमा त्रुटि

विकासशीलताका आधारमा एस.पीट कर्डरले त्रुटिलाई अव्यवस्थित, व्यवस्थित र उत्तरव्यवस्थित गरी ३ प्रकारमा बाँडेका छन् (गौतम, २०६१ : १०६-१०७) ।

क) अव्यवस्थित त्रुटि

सिकाइको प्रारम्भिक अवस्थामा भाषीक नियमको अभावका कारण शिक्षार्थीहरूले गर्ने विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरू अव्यवस्थित त्रुटिहरू हुन् । अतः यसलाई अव्यवस्थित त्रुटि वा प्रारम्भिक त्रुटि पनि भनिन्छ । भाषीक नियममा नअल्मलिएको अवस्थामा यस प्रकारको त्रुटि हुने गर्दछ । यी त्रुटिहरू सामान्यीकरण गर्न नसकिने र वैयक्तिक खालका हुन्छन् । सिकारूले यस किसिमको त्रुटि गर्दा कुन नियमका कारणले त्रुटि गरेको हो केही भन्न समेत सक्दैन ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि

व्यवस्थित त्रुटिहरूलाई नियमित प्रकृतिका त्रुटि पनि भन्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू अन्तरभाषाका अवस्थामा हुन्छन् । यसमा एकै किसिमको त्रुटि दोहोरिएको हुन्छ । शिक्षार्थीले भाषीक प्रयोगमा सचेतना राख्दा पनि यस्तो त्रुटि हुन जान्छ । सामान्यीकरण, असामान्यीकरण वा आंशिक सामान्यीकरणहरू यस प्रकारका त्रुटि हुने कारणहरू हुन् । बुवा आउनुभयो, आमा आउनुभयो, जस्ता वाक्य सिकेको अङ्ग्रेजी मातृभाषी वक्ताले कुकुर आउनुभयो जस्ता वाक्य सजिलै बनाउँछ । अतः यस किसिमका त्रुटि वक्ताले थाहै नपाई गर्दछ ।

ग) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

भाषीक नियमको ज्ञानको प्राप्ति पश्चात् वक्ताहरूले जुन प्रकारका त्रुटिहरू गर्दछन्, त्यसलाई उत्तर व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । अतः यसप्रकारको त्रुटिमा त्रुटिकर्ताले आफ्नो त्रुटिलाई आफैँ औँल्याउन र सुधार गर्न सक्छ । यसको प्रमुख कारण नै असावधानीगत भाषीक प्रयोग भएकाले यसलाई असावधानीगत त्रुटि पनि भनिन्छ । जीब्रो रङ्काइ र चिप्लाइहरूका त्रुटिहरू यसप्रकारका त्रुटिहरू हुन् (पूर्ववत् : १०७) ।

२.५ त्रुटि क्षेत्र

त्रुटि हुन सक्ने भाषाका क्षेत्रहरू नै त्रुटि क्षेत्रहरू हुन् । यस्ता त्रुटि क्षेत्रहरूलाई मोटामोटी रूपले निम्न प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ ।

१) वर्णगत (२) व्याकरणगत (३) अर्थगत र (४) सन्दर्भगत (गौतम, २०६१ : १०३) ।

२.६ त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षण

त्रुटि विश्लेषणको प्रमुख प्रयोग नै भाषा शिक्षण हो । भाषा शिक्षणमा पनि खासगरी यो दोस्रो भाषा शिक्षणमा अत्यन्तै प्रभावकारी देखिन्छ । त्रुटि विश्लेषणबाट शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुने हुनाले जहाँ शिक्षार्थीहरूले बढी त्रुटि गर्दछन्, त्यहीँ विशेष ध्यान दिएर शिक्षण गर्न सकिने हुन्छ (पूर्ववत् : ११४) ।

त्रुटि विश्लेषणका मुख्य उद्देश्यहरूलाई रिचर्ड्स र अन्य (१९८५) ले यसरी उल्लेख गरेका छन् :

- कुनै व्यक्तिले भाषा कति राम्ररी जान्दछ, भन्ने पत्ता लगाउनु,
- व्यक्तिले भाषा कसरी सिक्छ, भन्ने पत्ता लगाउनु र
- भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीहरूले सामना गर्ने साभा कठिनाइहरूको जानकारी लिई भाषा शिक्षणमा सहयोग प्राप्त गर्नु र भाषा शिक्षणमा आवश्यक सामग्रीहरू बटुल्नु (गौतम, २०६१ : ११४) । त्रुटि विश्लेषणका उद्देश्यका आधारमा यसलाई २ प्रकारमा विभाजन गरिएको छ :

क) त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक प्रयोग

एस. पिट.कर्डरले त्रुटि विश्लेषणको निम्न प्रयोग हुने कुरा औँल्याएका छन् :

- १) दोस्रो भाषा सिकाइमा मातृभाषाको भूमिका पत्रा लगाउन त्रुटि विश्लेषणले सहयोग गर्दछ ।
- २) दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीले के कारणले त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन्, भन्ने पत्ता लगाई दोस्रो भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन त्रुटि विश्लेषणले मद्दत गर्दछ ।
- ३) सिकाइ सिद्धान्तहरूको परीक्षण र पुनः परीक्षण गरी सिकाइ स्थानान्तरणका सिद्धान्तहरू निर्माणमा सहयोग गर्दछ ।
- ४) भाषा शिक्षणको प्रयोगलाई बढी विश्वसनीय र वैध बनाउँछ ।
- ५) मातृभाषा आर्जनको कठिनाइ प्रक्रियाहरूको जानकारी दिने हुनाले मातृभाषा शिक्षणमा पनि उपायोगी छ ।
- ६) यसबाट भाषा सिकाइका विश्वव्यापी विशेषताहरू पहिल्याउन पनि मद्दत मिल्छ (पूर्ववत् : ११५) ।

ख) व्यावहारिक प्रयोग

एस. पिट. कर्डरले त्रुटि विश्लेषणबाट भाषा शिक्षकलाई निम्न फाइदा हुने कुरा उल्लेख गरेका छन् :

- १) दोस्रो भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछ ।
- २) यसले शिक्षकलाई शिक्षण सामग्री र शिक्षण विधिको प्रभावकारिताको ज्ञान दिन्छ ।
- ३) भाषा शिक्षणमा प्रभावकारी हुने पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकहरूको प्रभावकारी ज्ञान दिन्छ ।
- ४) सिकाइसकेका कुराहरू शिक्षार्थीले के कति मात्रामा प्रयोगमा ल्याएका छन् भन्ने कुराको जानकारी शिक्षकलाई दिन्छ ।
- ५) यसले शिक्षकलाई शिक्षार्थीको आवश्यकता अनुरूपको पाठ्यक्रमको निर्माण वा परिवर्तन गर्न आवश्यक जानकारी प्रदान गर्दछ (पूर्ववत् : ११५) ।

अध्याय - तीन

मगर भाषाको सामान्य परिचय र वाक्यगठनगत सामान्य अवधारणा

३.१ परिचय

संसारका भाषा परिवारमध्ये नेपालमा भारोपेली, भोटबर्मेली, आग्नेली र द्रविडेली गरी जम्मा चार परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । जसअन्तर्गत ९२ वटा मातृभाषी वक्ताहरूको साझा सञ्चार भूमिको रूपमा सञ्चालित रहेको छ, नेपाल । नेपालमा भोटबर्मेली परिवारका मात्र ५८ वटाभन्दा बढी भाषाहरू बोलिन्छन् (प्रज्ञा, ७९ : ३३) । मगर भाषा पनि यसै भोटबर्मेली परिवारभित्रको एक सदस्यको रूपमा रहेको छ (भण्डारी, २०५९ : १५) ।

प्राचीन समयमा अन्य जाति सरह भारतीय महाद्वीपमा मगरहरू पनि चीनको पामिर पूर्वतर्फबाट बसाइँ सरेको कुरा निर्विवाद छ । तर पुरातत्त्ववेत्ताहरू एवम् इतिहासकारहरूले आर्यहरू सातौँ इसापूर्वमा अर्थात् आजभन्दा लगभग २६०० वर्ष अगाडि मात्र हालको भारतको उत्तर प्रदेशमा आएको यकिन गरेका छन् (थापा मगर, एम.एस, २०५९ : ३) ।

वर्तमान नेपालको गण्डकी क्षेत्रका पाल्पा, स्याङ्जा, गुल्मी, पर्वत र बाग्लुङ आदि जिल्लामा छरिएर बसेका मगरहरूले बोल्ने भाषा नै मगर भाषा हो (बराल र मगर, २०५० : ३७) । मगरभाषाका वक्ताहरू नेपालका पचहत्तरै जिल्लामा थोर बहुत रूपमा रहेका छन् तर पनि यो भाषा समृद्ध हुन सकेको छैन (पूर्ववत् : ३८) । नेपालका आदिवासी मध्ये मगर जाति पनि एक हो । नेपालमा मगर जातिको उत्पत्ति कहाँबाट कहिले र कुन ठाउँमा भएको थियो भन्ने बारेमा विभिन्न विद्वानहरूको मत भिन्न रहेको पाइन्छ । किराँत संस्कृतिका विशेषज्ञ इमानसिंह चेमचोडका अनुसार चीनको 'सीम' भन्ने स्थानबाट 'सिङ' र 'चितु' भन्ने दुई मगरको नेतृत्वमा सर्वप्रथम नेपालको दक्षिण भेगमा प्रवेश गरेका थिए । मगरभाषा र सिक्किमको लेच्चा भाषा बीच केही हदसम्म मिल्ने हुँदा मगरहरूको उत्पत्ति पनि पूर्वी नेपालबाट भएको हो भन्ने भनाइ छ (भण्डारी, २०५९ : १५) । अठ्ठ मगराँती भाषामध्येको 'खाम' भाषा तिब्बती भाषाभित्र पर्ने हुँदा मगरहरू चीनको खाम प्रान्तबाट नेपाल आएका हुन् भन्ने अनुमान गरिन्छ । त्यस्तै मगरहरू भारतको राजपुतनाबाट नेपालमा प्रवेश गरेका हुन् भन्ने भनाई पनि निराधार रहेको छ । मेजर एच.आर.जिक्सका अनुसार - पाल्पाको

तल्लो पहाडी भागमा ऐतिहासिक कालदेखि नै मगरहरू बसोबास गर्दै आएका र अधिराज्यको मध्य र पश्चिम भागमा छरिएर बसेका हुन् । समग्रमा भन्नुपर्दा मगरहरूको मूल थलो पश्चिम नेपालको मध्यपहाडी भाग हुनुपर्छ । समय परिवर्तनअनुसार नै यसै भागबाट नेपाल अधिराज्यको अन्य विभिन्न भागमा छरिएर बस्न पुगेका हुन् जसको फलस्वरूप आज मगर भाषाले व्यापकता पाउँदै आएको छ (पूर्ववत्) ।

३.२ नामकरण

मगर जातिको नामाकरण कसरी रहन गयो भन्ने सन्दर्भमा विभिन्न मतमतान्तर रहेको पाइन्छ । प्राचीन इतिहासमा मगरहरूलाई 'मगर' नाउँले उल्लेख नगरी लिच्छवी, वृजि, विडाल, मेदेस, भारी, कवि वा कभि आदि भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ (थापा मगर, २०५९ : १) । चाँगुको जगत्जय मल्लको ताम्रपत्रमा मगरलाई 'मगल' शब्दको नाम उल्लेख गरिएको छ । त्यसैले 'मगर' शब्द मंगोलको अपभ्रंशबाट बनेको हो (पूर्ववत्) ।

मगरहरू नेपालको मध्यपहाडी भागमा बसेका हुनाले यिनीहरूको नाम 'मगर' रहन गयो भन्ने भनाई पनि केही इतिहासकारहरूको छ । त्यस्तै पहिले खानीभिन्न काम गर्नेलाई 'खनाल' र बाहिर माटो फाल्नेलाई 'मगरा' भन्दथे । कालान्तरमा त्यही मगराबाट 'मगर' भएको हो भन्ने भनाई छ । नदीहरूको बीचको भूभागलाई 'महरलोक' भनिन्थ्यो । पहिला मगरहरू त्यहाँ बसोबास गर्ने भएकाले त्यही महरलोकबाट आएका जातिलाई मगर भनिन थालियो । भारतको मगधबाट नेपालमा प्रवेश गरेकाले 'मगर' भनिएको कुरा पनि उल्लेख पाइन्छ (भण्डारी, २०५९ : १६) ।

३.३ भाषा

मगरहरूको आफ्नै भाषा छ, जुन भाषालाई 'मगराँती' भाषा भनिन्छ । मगराँती भाषालाई पनि विशेषतः दुई समूहमा विभाजन गरिएको छ (भण्डारी, २०५९ : १६) : अठाह मगराँती भाषा र बाह्र मगराँती भाषा ।

अठाह मगराँती भाषाभिन्न पनि खाम, काइके र छन्त्याल भाषाहरू पर्दछन् । रुकुम, रोल्पा, प्युठान, बाग्लुङ जिल्लाका पश्चिमी भेगमा मगरहरूले बोल्ने भाषालाई 'खाम भाषा' भनिन्छ । डोल्पा जिल्लाको तारकोटका रोकाम मगरहरूले बोल्ने भाषा बाग्लुङ र म्याग्दी जिल्लामा बोलिन्छ । यी बाहेक अधिराज्यका सबै ठाउँमा बोलिने भाषालाई बाह्र मगराँती

भाषा भनिन्छ । साधारणतया: मगर भाषा भन्नाले पाल्पा, तनहुँ, स्याङ्जाका मगरहरूले बोल्ने भाषालाई 'मगर' भाषा भन्ने गरेको पाइन्छ (बराल मगर, २०५० : ३७) । तर यस भनाइले मगर भाषालाई संकुचित घेराभित्र राखेको जस्तो लाग्छ । खासगरी मगरभाषाको मूलथलो पाल्पा, नवलपरासीको उत्तरी भाग, तनहुँ र स्याङ्जा हो । पश्चिममा बाँके, सुर्खेत र दैलेखमा बोलिन्छन् भने पूर्वमा काभ्रे, रामेछाप, उदयपुर, महोत्तरी, भोजपुर, पाँचथर, तेह्रथुम, इलाम, धनकुटा आदि जिल्लामा बोलिन्छन् (पूर्ववत्) ।

हालको अवस्थालाई मध्येनजर गर्दा देशभरिका मगरहरूले बोल्ने भाषा नै मगर भाषा हो भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । यति विशाल भू-भागमा छरिएका मगरहरूको भाषाको मानक रूप स्थापना गर्न निश्चय पनि एउटा जटिल समस्या हो किनभने मगरभाषीहरू यसको मूल थलोदेखि जतिजति पूर्व वा पश्चिम टाढिँदै जान्छन् ; भाषामा केही न केही परिवर्तन हुँदै जान्छ । त्यसकारण मगर भाषामा हाल विभिन्न भौगोलिक अवस्था, अन्यभाषाको प्रभाव, सामाजिक सांस्कृतिक प्रभाव, जनसङ्ख्या वृद्धि आदिका कारणले गर्दा भाषीक विभेद भएको पाइन्छ । त्यसै कारणले होला द्विवेदी आचार्यले भाषालाई नदीसँग तुलना गरेका छन् । नदीमा अनेक खोलानाला मिसिएर विभिन्न रूप, नाम परिवर्तन भएभैं भाषामा पनि विविध भाषा भाषीकाका विशेषताहरू मिसिन्छन् र अनेक भँगाला फाटेर गए भैं विविध भेदहरू निस्कन्छन् । मगर भाषामा पनि यही प्रवृत्ति भएको छ । भाषा जहिले पनि सरलतातिर बहन्छ । भाषाको प्रवृत्ति नै अफ्यारोबाट सजिलो, विस्तृतबाट संक्षिप्त र अव्यवस्थितबाट व्यवस्थित बाटो पहिल्याउनु हो । यही प्रवृत्तिले गर्दा नेपालको मगरभाषा पश्चिमतिरको भन्दा पूर्वतिरको सरल र संक्षिप्त हुँदै गएको देखिन्छ (भण्डारी, २०५९ : १७) ।

नेपालमा सबभन्दा पहिले भोटबर्मेली त्यसपछि आर्य भाषा र त्यसपछि मात्र आग्नेय र द्रविड भाषाभाषी आएको सूचना विद्वानहरूले दिएका छन् । ऐतिहासिक अभिलेखका आधारमा हेर्दा नेपालको राजकाजमा र शिलालेखहरूमा भारोपेली आर्य परिवारको भाषा प्रयोग भएको पन्द्र-सोह्रसय वर्षपछि मात्र भोटबर्मेली भाषा देखा पर्दछ (प्रज्ञा, ७९ : ३३) ।

३.४ लिपि

मगर भाषाको आफ्नै लिपि छ । जसलाई 'अक्खा' लिपि भनिन्छ । 'लिपि' शब्दको शाब्दिक अर्थ 'पोत्नु' वा 'घोट्नु' हुन्छ । वास्तवमा मानिसले बोलेको ध्वनिलाई कुनै

आकृतिमा चिन्हित (चिह्न लगाउनु) गर्नु नै लिपि हो (थापा मगर, २०५९ : ४४) । नवलपरासीमा वि.सं. २०५४ फागुन ५-१८ गतेसम्म भएको मगर संघको छैटौँ केन्द्रीय अधिवेशनले 'अक्खा' लिपिलाई मगरहरूको लिपि भनेर आधिकारीक रूपमा स्वीकार गरिएको हो । यो भन्दा अघि देवनागरी लिपिमा नै मगर भाषाका साहित्यिक लेख रचनाहरू प्रकाशित भएका थिए र हाल पनि यसैले काम चलाएकै छन् । अहिलेसम्म 'अक्खा' लिपिमा लेखिएको एक मात्र ग्रन्थ 'मगर भाषाको कर्मकाण्ड पुस्तक' पाइन्छ । यसका लेखक चन्द्रबहादुर राना मगर हुन् । जुन ग्रन्थ २०५१ सालमा प्रकाशित भएको छ । हालसम्म मगरभाषामा लिखित लङ्घन (२०५२), लिसरा (२०५९) नामका दुईवटा फिल्म प्रदर्शन भइसकेका छन् । मगर संघले लाफा, कानुडलाम जस्ता राष्ट्रिय स्तरका पत्रिकाहरू पनि प्रकाशन गर्दै आएको छ (भण्डारी, २०५९ : १८) । मगर लिपि बायाँबाट दायाँतर्फ लेखिन्छ । मङ्गोलियनहरूले आफ्नो लिपिको आविष्कार गरेको निर्विवाद छ । 'अक्खा' शब्द 'अक्काडि' शब्दबाट परिमार्जन गरी बौद्ध ग्रन्थमा 'अक्खा' भनिएकाले लिच्छवी मगरहरूको लिपिलाई 'अक्खा' लिपि भनिएको हो (थापा मगर, एम.एस.; २०५९ : २७) ।

३.५ जनसङ्ख्या र बसोवास

वि.सं. २०५८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार २ करोड ३१ लाख ५१ हजार ४ सय २३ जनसङ्ख्या मध्ये १६ लाख २२ हजार ४ सय २१ जनसङ्ख्या मगर जातिको रहेको छ । त्यसमा पनि ७,७०,११६ अर्थात् ३.३९ प्रतिशतले मात्र आफ्नो मातृभाषा बोल्ने गर्दछन् । अघिल्ला जनगणनालाई हेर्दा २०३८ मा २,१२,६८१ र २०४८ सालमा ४,३०,२६४ जनसङ्ख्याले मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । यी तीन जनगणनालाई हेर्दा अनुपातिक रूपमा अहिले मगर भाषा बोल्नेको सङ्ख्या बढ्दो छ । भाषीक बफादारी र भाषान्तरणलाई हेर्ने हो भने मगरभाषाको अत्यन्त न्यून (३२.१२%) रहेको पाइन्छ (प्रज्ञा, ७९ : ३७) । मगरभाषा बोल्ने वक्ताहरू कमवेसी रूपमा पचहत्तरै जिल्लामा रहेता पनि प्रमुख जिल्लाहरूमा पाल्पा, नवलपरासी, रोल्पा, तनहुँ, बाग्लुङ, स्याङ्जा, रुपन्देही, गुल्मी, दाङ र सुर्खेत पर्दछन् (भण्डारी, २०५९ : १९) ।

विकास क्षेत्रको हिसाबले हेर्दा मगरहरूको सर्वाधिक बसोवास भएको विकास क्षेत्र पश्चिमाञ्चल रहेको छ । जहाँ ७,५०,९६० जनसङ्ख्या बसोवास गर्दछन् । त्यसपछि मध्य पश्चिमाञ्चलमा ३,९१,६५०, मध्यमाञ्चलमा २,५६,९५७, पूर्वाञ्चलमा १,८०,३६३ र सुदुर पश्चिमाञ्चलमा ४२,४९१ जनसङ्ख्या बसोवास गर्दछन् । पूर्वाञ्चलका १६ जिल्लाको कुल

जनसङ्ख्या ५२,८६,८९० मध्ये १,८०,३६३ मगरहरूको जनसङ्ख्या रहेको छ । विकासक्षेत्रगत आधारमा पूर्वाञ्चल चौथो स्थानमा आउँछ । पूर्वाञ्चलका जिल्लाहरूमा उदयपुर मगरहरूको जनसङ्ख्याको दृष्टिकोणले प्रथम स्थानमा रहेको जिल्ला हो । यस जिल्लामा मगरजातिको जनसङ्ख्या ३९,७२१ रहेको छ (पूर्ववत् : १९) ।

मगरहरूले प्रयोग गर्ने नेपाली भाषाका वाक्य गठनमा त्रुटि भएको देखिन्छ । त्यसैकारणले गर्दा मगरभाषी वक्ताहरूको समस्यालाई मध्यनजर गरी शोधको शीर्षक पनि उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन राखिएको छ ।

३.६ वाक्यगठनगत सामान्य अवधारणा

क) लिङ्ग

लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणीक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ (अधिकारी, २०५८ : ७५) । पुरुष, स्त्री र नपुङ्सक छुट्याउने शब्दको रूप नै लिङ्ग हो (ने.वृ.श., २०५८ : १११२) ।

खासमा लिङ्ग नामसँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । सामान्यतः लिङ्गले भाले पोथीलाई छुट्याउँछ । मगर भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै नै पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई विधान देखिन्छन् । लिङ्गले नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनामा उद्देश्य र विधेय, विशेषण र विशेष्य र भेदक र भद्यबीचमा प्रभाव पार्दछ, तर मगर भाषाका वाक्य संरचनामा खास असर पार्दैन । जस्तै :

लिङ्ग	नेपाली	मगर
पुलिङ्ग	अर्जुन स्कुल जान्छ । हरि भात खान्छ । प्रभात आयो । सुमन आउँछ ।	अर्जुन स्कुल नुङ्ले । हरि ज्याट ज्याले । प्रभात राहा । सुमन राहाले ।
स्त्रीलिङ्ग	एलिना स्कुल जान्छे । कमला भात खान्छे । शोभा आई । रमिता आउँछे ।	एलिना स्कुल नुङ्ले । कमला ज्याट ज्याले । शोभा राहा । रमिता राहाले ।

मगर भाषाका वाक्य संरचनामा सबै पुलिङ्गी वाक्यहरूमा अर्जुन, हरि, प्रभात र सुमन नामिक पदहरूले ल्याएका क्रियापदहरू क्रमशः नुडले, ज्याले, राहा र राहाले छन् भने स्त्रीलिङ्गी वाक्यहरू कर्ता, क्रमशः एलिना, कमला, शोभा र रमिता स्त्रीलिङ्गी नामिक पद प्रयोग हुँदा पनि पुलिङ्गी कृयापदहरू नै समावेश भएको देखिनाले मगर भाषाका वाक्यहरूमा उद्देश्य र विधेय बीच लिङ्गगत सङ्गतिका लागि पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गका भिन्नताले कुनै असर गर्दैनन् । तसर्थ मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषाको लिङ्ग सङ्गतिकत वाक्यहरू निर्माण गर्न समस्या उत्पन्न हुनु स्वाभाविकै हो ।

ख) वचन

नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि वचन हो । त्यसैले यसको सम्बन्ध सङ्ख्येय नामसँग रहेको हुन्छ (अधिकारी, २०५८ : ७९) । एउटा मात्र वस्तु, चिजलाई जनाउँदा एकवचनको प्रयोग हुन्छ, भने एकभन्दा बढी वस्तु, चिजलाई जनाउँदा बहुवचनको प्रयोग हुन्छ ।

यहाँ मगर भाषा र नेपाली भाषामा वचनको प्रयोग कसरी गरिन्छ, र मगरभाषीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा वचनमा कहाँ कसरी त्रुटि गर्छन् भन्ने कुराको अध्ययन गरिन्छ । सोका लागि वचनगत रूपमा र नेपाली भाषाका वाक्यमा कर्ता र क्रियापदको बीचको तालमेललाई यसरी अवलोकन गरिएको छ :

वचन	नेपाली	मगर
एकवचन	सविन आयो । साथी बजार जान्छ । गीता घर गइन् ।	सविन राहा । लाफा बजार नुड्ले । गीता इमाड नुवा ।
बहुवचन	सविनहरू आए । साथीहरू बजार जान्छन् । गीताहरू घर गए ।	सविनको राहा । लाफाको बजार नुड्ले । गीताको इमाड नुवा ।

यी दुवै भाषाका वाक्यलाई तुलना गर्दा संरचनागत हिसाबले दुवैमा कर्ता कर्म अनिवार्य आएको पाइन्छ । तर मगर भाषामा आएको कर्ता एकवचनबाट बहुवचनमा परिवर्तन हुँदा त्यसले क्रियापदमा कुनै असर पारेको देखिँदैन भने नेपाली भाषाका वाक्यमा आएको कर्ता बहुवचनमा परिवर्तन हुँदा त्यसले क्रियापदमा समेत असर पारेको देखिन्छ । यस्तो हुनुको मूल कारण विषम- पारिवारिक भाषा हुनु नै हो ।

ग) पुरुष

सर्वनामको वा क्रियाको कर्ता भेदलाई पुरुष भनिन्छ (ने.बृ.शं., २०५८ : ७९०) । कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणत्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०५८ : ८७) ।

यिनै परिभाषाहरूलाई दृष्टिगत गर्दा व्यक्तिलाई बुझाउने व्याकरणको चिह्नलाई पुरुष भन्ने गरिन्छ । पुरुषले वक्ता, स्रोता र वर्णित विषयसँग सम्बन्ध राखेर व्याकरणिक कोटिको सङ्केत गर्दछ (भण्डारी, २०५९ : ४५) । नेपालीमा जम्मा तीन प्रकारका पुरुष पाइन्छन्, ती हुन् : प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष ।

प्रथम पुरुष : कुनै कुरा बोल्ने (वक्ता) वा लेख्ने (लेखक) स्वयमलाई जनाउने प्रथम पुरुष हो । म, हामी, आफू प्रथम पुरुषका चिह्नहरू हुन् । यसलाई वक्ता सन्दर्भ पनि भनिन्छ । नेपाली र मगर भाषामा प्रथम पुरुषमा निम्न फरकपन देखाउन सकिन्छ :

वचन	नेपाली	मगर
एकवचन	म / आफू	डा / लाहा
बहुवचन	हामी/हामीहरू / आफूहरू	कान् / कान्कुरिक / लाहाकुरिक

द्वितीय पुरुष : वक्ताले बोलेको कुरा सुन्ने (स्रोता) वा लेखेको कुरा पढ्ने व्यक्तिलाई जनाउने द्वितीय पुरुष हो । द्वितीय पुरुषलाई पनि नेपाली र मगर भाषामा भिन्नाभिन्नै रूपले जनाइन्छ । जस्तै :

वचन	नेपाली	मगर
एकवचन	तँ / तिमी	नाड / नाको
बहुवचन	तिमीहरू/तपाईंहरू	नाकुरिक

तृतीय पुरुष : वक्ता र स्रोता सन्दर्भ बाहेक भिन्न कुनै पनि कुरा गरिने व्यक्ति वा विषयलाई जनाउन प्रयोग गरिने सर्वनामिक सङ्केतलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । यसलाई पनि नेपाली र मगर भाषामा यसरी सङ्केत गरिन्छ :

वचन	नेपाली	मगर
एकवचन	यो, यी, ऊ, त्यो	इसे, होसे
बहुवचन	यिनीहरू / उनीहरू ; तिनीहरू	इकुरिक / होकुरिक

पुरुषका आधारमा मगर र नेपाली भाषाका कर्ता र क्रियाबीचको सङ्गतिलाई यसरी देखाउन सकिन्छ :

पुरुष	नेपाली	मगर
प्रथम पुरुष	म रुन्छु । हामी कथा पढ्छौं । म जाँदैछु । हामी गाईघाट पुगेछौं ।	डा राप्ले । कान् कथा परेस्ले । डा नुडननले । कान् गाईघाट टाल्हेसा ।
द्वितीय पुरुष	तँ रुन्छस् । तिमीहरू कथा पढ्छौ । तिमी जाँदैछौ । तिमीहरू गाईघाट पुगेछौ	नाड राप्ले । नाकुरिक कथा परेस्ले । नाको नुडननले । नाकुरिक गाईघाट टाल्हेसा ।
तृतीय पुरुष	ऊ रुन्छ । उनीहरू कथा पढ्छन् । उनी जाँदैछन् । तिनीहरू गाईघाट पुगेछन् ।	होसे राप्ले । होकुरिक कथा परेस्ले । होकुरिक नुडननले । होकुरिक गाईघाट टाल्हेसा ।

उपयुक्त वाक्य हेर्दा मगर भाषाका प्रथम पुरुष वाक्यमा कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रभाव परेको पाइन्छ तर द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषबीचका वाक्यहरूमा भने कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रभाव परेको पाइँदैन । यी वाक्यहरूलाई केलाएर हेर्दा प्रथम पुरुष वाक्यमा कर्ता डा, कान, डा र कान आउँदा तिनीहरूको क्रियापदहरू क्रमशः राप्ले, परेस्ले, नुडननले र टाल्हेसा आएर कर्ता र क्रियापद बीचमा सान्दर्भिकता देखाएका छन् । तर द्वितीय पुरुषवाची वाक्यहरूमा कर्ताहरू क्रमशः नाड, नाकुरिक, नाको र नाकुरिक आउँदा पनि त्यही प्रथम पुरुष सरह नै क्रियापदहरू समावेश भएका छन् । त्यस्तै तृतीय पुरुषवाची वाक्यहरूमा कर्ता क्रमशः होसे, होकुरिक, होकुरिक आउँदा पनि प्रथम पुरुष सरह नै क्रियापद आएकाले क्रियापदमा पुरुषगत प्रभाव नपरेको देखिन्छ । त्यसैले मगरभाषीले नेपाली भाषा सिक्दा आफ्नो मातृभाषाको कारणले त्रुटिहरू गर्न सक्छन् । आफ्नो मातृभाषाका द्वितीय पुरुष, तृतीय पुरुषवाची वाक्यहरूमा कर्ता परिवर्तन हुँदा पनि क्रियापद एउटै रहनु नै उनीहरूको त्रुटिको मुख्य कारण मान्न सकिन्छ ।

घ) काल

क्रिया र समयसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक काल (कोटि) वाक्यगठनको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । वाक्यगठनका विभिन्न क्षेत्रहरूमा कालगत क्षेत्रले शिक्षार्थीहरूलाई अभूत बढी प्रभाव पार्दछ ।

काल सर्वहेतुक, अखण्ड र सर्वव्यापी छ, तापनि मनीषीहरू कथनसमय र क्रियाका उपाधिले गर्दा यो विभाज्य हुन्छ भन्ने मान्दछन् । यसैले वाक्यमा क्रियाले सङ्केत गर्ने समयलाई काल भनिन्छ । भाषीक सन्दर्भमा यसले कथन समयका सापेक्षतामा कुनै परिस्थितिको समयलाई जनाउँछ । यस परिप्रेक्ष्यमा दृष्टिगत गर्दा कथन क्षणका सापेक्षतामा भएको र हुँदो कार्यव्यापारको अधिकरण रहेको समय नै भाषीक काल हो (लम्साल र अन्य, २०६५ : ६५) । नेपाली भाषाका क्रिया काल चिन्हित गर्ने रूपायन प्रत्यय (सर्ग) र तिनबाट निर्मित हुने रूपावलीका आधारमा मुख्यतः दुई किसिमका काल निर्दिष्ट हुन्छन् : (क) भूत र (ख) अभूत । नेपाली भाषामा क्रियाको स्वभाविक रूपायन र प्रयोगका दृष्टिले भूत र अभूत गरी दुई किसिमका काल मानिए तापनि परम्परागत कालिक अवधारणा र लेख्य नेपालीको विभेद अनुसार चाहिँ भूत, वर्तमान र भविष्य गरी तीन काल प्रचलित छन् (पूर्ववत् : ६६) । कालको अध्ययनका क्रममा आउने यसका पक्षहरू पनि छन् । कुनै कालगत क्षेत्रभित्र हुने घटना वा कार्यव्यापारको विशेष अवस्थालाई पक्ष भनिन्छ । परम्परागत व्याकरणमा कालको सूक्ष्म वा अवान्तर भेद नै पक्ष हो । कोम्री (१९७६ : ३) ले यसलाई कुनै परिवेशगत आन्तरिक कार्यक्षेत्रलाई हेर्ने विविध दृष्टि मानेका छन् । यिनै अवधारणालाई नेपाली भाषाको परिप्रेक्ष्यमा दृष्टिगत गर्दा पक्ष भनेको कुनै कालका परिवेशमा व्यक्त हुने कार्यव्यापारका अवस्था वा वितरण हो (पूर्ववत् : ६६) । कालका खास पक्ष निम्न छन् : क) सामान्य (ख) अपूर्ण (ग) पूर्ण (घ) अज्ञात र (ङ) अभ्यस्त ।

यहाँ नेपाली र मगरभाषाका कालका पक्षलाई वाक्य ढाँचा सहीत निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

वर्तमान काल		
पक्ष	नेपाली	मगर
सामान्य	मोहन घर जान्छ ।	मोहन इमाङ् नुडले ।
अपूर्ण	मोहन घर जाँदैछ ।	मोहन इमाङ् नुडननले ।
पूर्ण	मोहन घर गएको छ ।	मोहन इमाङ् नुडनह्योका ।

भविष्यत् काल		
पक्ष	नेपाली	मगर
सामान्य	मोहन घर जानेछ ।	मोहन इमाङ् नुडले ।
अपूर्ण	मोहन घर जाँदै हुनेछ ।	मोहन इमाङ् नुडननले ।
पूर्ण	मोहन घर गएको हुनेछ ।	मोहन इमाङ् नुडनह्योका ।

भूतकाल		
पक्ष	नेपाली	मगर
सामान्य	मोहन घर गयो ।	मोहन इमाङ् नुडा / नुवा ।
अपूर्ण	मोहन घर जाँदै थियो ।	मोहन इमाङ् नुडननलेआ ।
पूर्ण	मोहन घर गएको थियो ।	मोहन इमाङ् नुडनह्योका ।
अज्ञात	मोहन घर गएछ ।	मोहन इमाङ् नुड्लेसा ।
अभ्यस्त	मोहन घर जान्थ्यो ।	मोहन इमाङ् नुड्न्या ।

यसरी हेर्दा नेपाली भाषाका कालका पक्ष र मगर भाषाका कालका पक्षहरूबीच भिन्नता देखिन्छ । नेपाली भाषामा वर्तमान, भविष्य र भूतकाल रहेभैँ नै मगर भाषामा पनि कालका पक्षहरूमा भिन्नता देखिन्छ तर जसरी नेपाली भाषामा वर्तमान कालको सामान्य पक्षमा 'जान्छ', अपूर्ण पक्षमा 'जाँदैछ' र पूर्ण पक्षमा 'गएको छ' जस्ता क्रियापद प्रयोग गरिएका छन् । मगर भाषामा क्रमशः 'नुडले', 'नुडननले' र 'नुडनह्योका' प्रयोग हुँदा नेपाली र मगर भाषाका वर्तमानकालका तीनै पक्षमा नेपालीमा जस्तै भिन्नाभिन्नै ढङ्गले वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ ।

भविष्यत् कालमा नेपाली भाषाका वाक्यमा प्रयोग भएका क्रियापद सामान्य पक्ष-जानेछ, अपूर्ण पक्ष - जाँदै हुनेछ र पूर्णपक्ष - गएको हुनेछ का लागि मगरभाषाका वाक्यमा प्रयुक्त भविष्यत् कालको सामान्य पक्षमा - नुडले, अपूर्ण पक्षमा- नुडननले, पूर्ण पक्षमा- नुडनह्योका जस्ता क्रियापदको प्रयोग गरिएका छन् । यसलाई हेर्दा मगर भाषाको वर्तमान र भूतकालमा फरकपन देखिँदैन ।

त्यसैगरी भूत कालका पाँच पक्षहरूमा नेपाली भाषाका वाक्यमा सामान्य पक्षमा गयो, अपूर्ण पक्षमा जाँदै थियो, पूर्ण पक्षमा गएको थियो, अज्ञात पक्षमा गएछ र अभ्यस्त पक्षमा जान्थ्यो जस्ता क्रियापदहरू प्रयोग गरिन्छन् भने मगर भाषाहरूले सोही कालका

सोही पक्षका प्रयोगमा क्रमशः नुडा/नुवा, नुडनलेआ, नुडनह्योका, नुडलेसा र नुडन्या जस्ता क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

तसर्थ सामान्य पक्षमा वर्तमान र भविष्यत्मा एउटै क्रियापद प्रयोग गरिएको पाइयो भने भूतकालको सामान्य पक्षमा फरक क्रियापदको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । अपूर्ण पक्षमा वर्तमान र भविष्यत्मा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरेको पाइन्छ, भने अपूर्ण भूतमा फरक क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । पूर्ण पक्षमा भने वर्तमान, भूत र भविष्यत् तीनै कलामा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ । भूतकालको अभ्यस्त पक्षमा नुड् मा न्या र अज्ञातमा नुडमा लेसा लागेर बनेको पाइएको छ । नेपाली भाषामा तीनै कालका सबै पक्षमा भिन्नाभिन्नै क्रियापदको रूप प्रयोग भएको पाइन्छ । तर नेपाली भाषामा पूर्ण पक्षमा एउटै क्रियापद जाँदैछ, गएको छ र गएको थियोलाई मगरभाषाको एउटै क्रियापद नुड्नह्योकाले काम चलाइन्छ, वर्तमान र भविष्यत्को जान्छ र जानेछका लागि पनि नुडलेले काम चलाइएको छ । अन्त्यमा भने भिन्ना भिन्नै क्रियापदका रूप प्रयोगमा आएको पाइएको छ ।

ड) आदर

आदर के हो भन्ने बारेमा विभिन्न भाषाविद्हरूले आ-आफ्नै किसिमका परिभाषा दिएका छन् । जसलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ :

कुनै व्यक्तिमा गरिने सम्मान वा सत्कारको भाव प्रतिष्ठालाई आदर भनिन्छ ।

- (ने.बृ.श., २०५८ : १००) ।

आदरले पनि व्याकरणात्म कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मूलतः स्रोता (द्वितीय पुरुष), सन्दर्भ र अन्य (तृतीय पुरुष) सन्दर्भमा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि स्रोता सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका साथै आदरसूचक नामको प्रयोग हुन सक्छ (अधिकारी, २०५८ : ९१) ।

माथि लिखित परिभाषाहरूलाई समग्र रूपमा हेर्दा आदर भन्नाले कुनै व्यक्तिप्रति गरिने इज्जत, प्रतिष्ठा, मान, मर्यादा, नम्रता, हार्दिकता, व्यक्तिगत मूल्य एवम् मान्यताको कदर गर्ने आदिलाई जनाउँदछ । यसले बोलीचालीलाई शिष्टता बनाउँछ ।

मगर र नेपाली भाषाका आदरको तहगत परिचय :

मगर		नेपाली	
आदरार्थी	आदरको तह	आदरार्थी	आदरको तह
आदररहित	नाड	आदररहित	तँ
मध्यम	नाको	मध्यम	तिमी
उच्च	-	उच्च	तपाईं
विशेष	-	विशेष	यहाँ, आफू
उचतर	-	उचतर	हजुर
उच्चतम	-	उच्चतम	मौसुफ

उपर्युक्त विभाजित आदरलाई हेर्दा मुख्यत आदर द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषमा व्यक्त हुने भएकाले यहाँ यिनीहरूको अलग-अलग चर्चा गर्नु उपयुक्त ठानिन्छ ।

द्वितीय पुरुषवाची आदर		
आदरको स्तर	नेपाली भाषाका वाक्यहरू	मगर भाषाका वाक्यहरू
आदर रहित	तँ धनकुटा पढ्न जा ।	नाड धनकुटा परेस्की नुडना ।
मध्य आदर	तिमी धनकुटा पढ्न जाऊ ।	नाको धनकुटा परेस्की नुडनी ।
तृतीय पुरुषवाची आदर		
आदरको स्तर	नेपाली भाषाका वाक्यहरू	मगर भाषाका वाक्यहरू
आदर रहित	ऊ पढ्छ ।	इसे परेस्नाले ।
मध्य आदर	उनी पढ्छिन् ।	होस्को परेस्ननले ।

माथिका वाक्य संरचना हेर्दा द्वितीय पुरुषवाची सकर्मक वाक्यहरूमा आदरको तह अनुसार प्रभावित भएको पाइन्छ । यी वाक्यहरूका बीचमा आदरको तह अनुसार सङ्गति भएको पाइन्छ । नाड, नाको (तँ, तिमी) बाहेक तपाईं, यहाँ जस्ता उच्च आदरार्थीका शब्दहरू मगर भाषामा पाइँदैनन् ।

मगर भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो आदरको तह भेटिँदैन । मध्यम आदरको रूपमा एक तह मात्र भेटिन्छ । आदरको तहमा 'नाको' मात्रै प्रयोग गर्ने गरिन्छ । तृतीय पुरुष मध्यम आदरवाची वाक्यहरूबीच सङ्गति भएको पाइँदैन । अतः मगर समुदायमा पढेलेखेका शिक्षित व्यक्ति बाहेक सबैले अनादरवाची वाक्यको मात्र प्रयोग गर्दछन् । तसर्थ मगरभाषी शिक्षार्थीहरूले नेपाली भाषामा त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् ।

अध्याय- चार

मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन

४.१ लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन

४.१.१ लिङ्ग प्रयोगको त्रुटि

वाक्यगठनगत त्रुटिमा विभिन्न तत्त्वहरूको त्रुटि विश्लेषण गर्ने क्रममा लिङ्गसम्बन्धी वस्तुगत बहुवैकल्पिक, पहिचानात्मक, विषयगतअन्तर्गत निर्देशनात्मक, उत्पादनात्मक (संक्षिप्त उत्तरात्मक) र स्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी निबन्ध, चिठी, अनुच्छेद लेखन कार्य गरिएको छ । उदयपुर नेपालटार क्षेत्रका मगर विद्यार्थीले गरेको त्रुटिलाई व्याकरणात्मक धाराको परीक्षणअनुसार यसरी तालिकीकरण गरिएको छ :

तालिका नं. १

विद्यालयहरू	लिङ्ग प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि. भलायडाँडा	ठीक गर्ने	12	85=7 2	9	64=2 8	12	85=7 2	33	78=5 7
	त्रुटि गर्ने	2	14=2 8	5	35=7 2	2	14=2 8	9	21=4 3
उ.मा.वि. नेपालटार	ठीक गर्ने	7	50=0 0	8	57=1 5	10	71=4 3	25	59=5 3
	त्रुटि गर्ने	7	50=0 0	6	42=8 5	4	28=5 7	17	40=4 7
पं. उ.मा.वि. उदयपुरगढी	ठीक गर्ने	7	50=0 0	8	57=1 5	11	78=5 7	26	61=9 1
	त्रुटि गर्ने	7	50=0 0	6	42=8 5	3	21=4 3	16	38=0 9

मा.वि. रुम्जाटार	ठीक गर्ने	9	64=2 8	7	50=0 0	10	71=4 3	26	61=9 1
	त्रुटि गर्ने	5	35=7 2	7	50=0 0	4	28=5 7	16	38=0 9
मा.वि. बोहोरीबोट	ठीक गर्ने	6	42=8 5	8	57=1 5	10	71=4 3	24	57=1 5
	त्रुटि गर्ने	8	57=1 5	6	42=8 5	4	28=5 7	18	42=8 5
जम्मा	ठीक गर्ने	41	58=5 7	40	57=1 3	53	75=7 2	134	63=8 1
	त्रुटि गर्ने	29	41=4 3	30	42=0 7	17	24=2 8	76	36=1 9

उपर्युक्त तालिकाद्वारा के स्पष्ट हुन्छ भने लिङ्ग पक्षमा स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा उच्च माध्यमिक विद्यालय भलायडाँडाले ८५.७२ प्रतिशत १२ जनाले सही उत्तर दिएका छन् भने १४.२८ अर्थात् २ जनाले त्रुटि गरेका छन् । उ.मा.वि.नेपालटार र पञ्चावतीउ.मा.वि.उदयपुरगढीले ७/७ जनाले सही उत्तर दिएका छन् र ७/७ जनाले लिङ्गगत त्रुटि गरेका छन् । यी दुवै विद्यालयका १४/१४ जना विद्यार्थीहरूमा ठीक उत्तर दिने ५०/५० प्रतिशत र त्रुटि गर्ने पनि ५०/५० प्रतिशत देखिन्छ । मा.वि.रुम्जाटारले ६४.२८ प्रतिशत ९ जना विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् भने ३५.७२ प्रतिशत ५ जना विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । मा.वि.बोहोरीबोटले भने ४२.८५ प्रतिशत ६ जनाले सही उत्तर दिएका छन् भने ५७.१५ प्रतिशत ८ जनाले त्रुटि गरेका छन् ।

यसरी हेर्दा मा.वि. बोहोरीबोटका ८ जना विद्यार्थीहरू ५७.१५ प्रतिशतले सबैभन्दा बढी लिङ्गगत त्रुटिहरू गरेको देखिन्छ । त्यसपछि मा.वि.रुम्जाटारका ५ जना विद्यार्थीहरू ३५.७२ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने मा.वि.रुम्जाटार भन्दा बढी त्रुटि गर्ने पञ्चावतीउ.मा.वि.उदयपुरगढी र उ.मा.वि. नेपालटार ७/७ जना विद्यार्थीहरूले त्रुटि बराबरी

गरेका छन् । सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा देखिन्छ भने सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.बोहोरीबोट देखिन्छ ।

पाँचवटै विद्यालयका ७० जना विद्यार्थीहरूमा जम्मा ४१ जनाले ५८.५७ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् र २९ जना ४१.४३ प्रतिशतले त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

विषयगत (निर्देशनात्मक), संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ९ जना विद्यार्थी ६४.२८ प्रतिशतले सबैभन्दा राम्रो उत्तर दिन सकेको छ भने सबै कम उत्तर दिने विद्यालय उ.मा.वि. नेपालटार, पञ्चावतीउ.मा.वि.उदयपुर गढी र मा.वि.बोहोरीबोटले ४२.८५ प्रतिशत अर्थात् ६/६ जनाले बराबरी त्रुटि ४२.८५ प्रतिशत गरेका छन् । मा.वि.रुम्जाटारका विद्यार्थीहरूले ५०/५० प्रतिशतले ठीक र त्रुटि गरी बराबरी प्राप्ताङ्क ल्याएका छन् ।

यस प्रश्नमा उ.मा.वि.भलायडाँडाले सबैभन्दा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ भने मा.वि. बोहोरीबोट, पञ्चावतीउ.मा.वि. र नेपालटार उ.मा.वि.ले सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ । कुल त्रुटि ३० जनाले ४२.७ प्रतिशतले गरेका छन् भने सही उत्तर ४० जना ५७.९३ प्रतिशतले दिन सफल भएको पाइएको छ ।

वस्तुगत पहिचानात्मक (बहुवैकल्पिक) उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा सबैभन्दा बेसी त्रुटि गर्ने उ.मा.वि. नेपालटार, मा.वि.रुम्जाटार र मा.वि.बोहोरीबोट ४/४ जनाले २८.५७ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । पञ्चावतीउ.मा.वि.उदयपुरगढीका विद्यार्थीहरू ३ जना अर्थात् २१.४२ प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

यसरी स्वतन्त्र लेखन, विषयगत (संक्षिप्तात्मक) प्रश्न र वस्तुगत (बहुवैकल्पिक) वा पहिचानात्मक प्रश्नका उत्तर दिनेक्रममा क्रमशः उ.मा.वि.भलायडाँडाबाट ७८.५७ प्रतिशत सही उत्तर दिएका छन् भने २१.४३ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । मा.वि.रुम्जाटार र पञ्चावती उ.मा.वि.ले ६१.९१ प्रतिशत सही उत्तर दिएका छन् भने ३८.०९ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । त्यसैगरी उ.मा.वि.नेपालटारको ५९.५३ प्रतिशत विद्यार्थी लिङ्गगत त्रुटि हुनबाट बचेका छन् भने ४०.४७ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । लिङ्गगत त्रुटिमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने विद्यालय मा.वि.बोहोरीबोट ४२.८५ प्रतिशत देखिन्छ ।

लिङ्ग पक्षमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिको नमुना निम्नानुसार देखाइएको छ :
हरिले फुटबल खेलेकी छन् । केटी विद्यालय जान्छ । माइजू विरामी छ ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमा पहिलो वाक्यमा कर्ता पुलिङ्गी र क्रियापद स्त्रिलिङ्गी देखिन्छ । दोस्रो वाक्यमा कर्ता स्त्रीलिङ्गी र क्रियापद पुलिङ्गी देखिन्छ । तेस्रो वाक्यमा पनि लिङ्ग अनुसारको क्रियापद सङ्गति हुन सकेको छैन । त्यस्तो हुनाको खास कारण भनेको मगरभाषामा लिङ्ग र क्रियापदको बीचमा तालमेल नहुँदा पनि वाक्य अर्थपूर्ण हुनु नै हो । मगरभाषाको वाक्य संरचनामा कर्ता-क्रिया, विशेषण-विशेष्य र भेदक-भेद्यबीच एकै किसिमको सङ्गति भएको देखिन्छ । तर नेपाली भाषामा ठीक यसको विपरीत सङ्गतिगत भिन्नताले नै मगरभाषीलाई नेपाली भाषाको लिङ्ग सङ्गतिगत वाक्यहरू निर्माणका लागि समस्या उत्पन्न भई त्रुटि गर्ने गर्दछन् । यो स्वभाविक पनि हो ।

४.१.२ वचन प्रयोगको त्रुटि

सामान्यतया वचन सङ्ख्यासँग सम्बन्धित वाक्यगठनको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । उच्च माध्यमिक तहको प्रवेशद्वारमा पुग्ने क्रममा रहेका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगर विद्यार्थीहरूसँग लिइएको वचन परीक्षणबाट निम्न नतिजा प्राप्त भएको छ :

तालिका नं. २

विद्यालयहरू	वचन प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि. भलायडाँडा	ठीक गर्ने	10	71=4 3	7	50=0 0	10	71=4 3	27	64=0 0
	त्रुटि गर्ने	4	28=5 7	7	50=0 0	4	28=5 7	15	36=0 0
उ.मा.वि. नेपालटार	ठीक गर्ने	5	35=7 2	7	50=0 0	9	64=2 8	21	50=0 0
	त्रुटि गर्ने	9	64=2	7	50=0	5	35=7	21	50=0

			8		0		2		0
पं. उ.मा.वि. उदयपुरगढी	ठीक गर्ने	6	42=8 5	6	42=8 5	7	50=0 0	19	45=0 0
	त्रुटि गर्ने	8	57=1 5	8	57=1 5	7	50=0 0	23	55=0 0
मा.वि. रुम्जाटार	ठीक गर्ने	7	50=0 0	8	57=1 5	6	42=8 5	21	50=0 0
	त्रुटि गर्ने	7	50=0 0	6	42=8 5	8	57=1 5	21	50=0 0
मा.वि. बोहोरीबोट	ठीक गर्ने	8	57=1 5	5	35=7 2	8	57=1 5	21	50=0 0
	त्रुटि गर्ने	6	42=8 5	9	64=2 8	6	42=8 5	21	50=0 0
जम्मा	ठीक गर्ने	36	51=0 0	33	47=0 0	40	57=0 0	109	52=0 0
	त्रुटि गर्ने	34	49=0 0	37	53=0 0	30	43=0 0	101	48=0 0

प्रस्तुत तालिका नं. २ मा ५ वटा विद्यालयहरूमध्ये स्वतन्त्र लेखनमा क्रमशः उ.मा.वि.भलायडाँडा १० जना ७१.४३ प्रतिशत, नेपालटार उ.मा.वि.मा ५ जना ३५.७२ प्रतिशत, पञ्चावतीउ.मा.वि. ६ जना ४२.८५ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारमा ७ जना ५० प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटमा ८ जना ५७.१५ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् । बाँकी उ.मा.वि.भलायडाँडाका ४ जना, २८.५७ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटार छ जना, ३५.७२ प्रतिशत, उदयपुरगढी ६ जना ४२.८५ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटार ७ जना ५० प्रतिशत र मा.वि. बोहोरीबोट ६ जना ४२.८५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले वचनगत त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा वचनगत स्वतन्त्र लेखन (निर्देशनात्मक) मा सबैभन्दा कम त्रुटि उ.मा.वि. भलायडाँडाको देखिन्छ । सबैभन्दा बढी त्रुटि उ.मा.वि.नेपालटारको देखिन्छ ।

विषयगत उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा क्रमशः उ.मा.वि.भलायडाँडाको ७ जना ५० प्रतिशत, नेपालटार उ.मा.वि.को ७ जना ५० प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढीको ६ जना ४२.८५ प्रतिशत, मा.वि. रुम्जाटारको ८ जना ५७.१५ प्रतिशत र मा.वि. बोहोरीबोटको ५ जना ३५.७२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् भने सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेर समस्यामा जानथालेको विद्यालय मा.वि.बोहोरिबोट रहेको छ । यहाँ ९ जना विद्यार्थीहरू ६४.२८ प्रतिशतले वचनगत त्रुटि गरेको देखिन्छ । सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने विद्यालय भने मा.वि.रुम्जाटार रहेको छ जसले ६ जना अर्थात् ४२.८५ प्रतिशत मात्र त्रुटि गरेका छन् भने बाँकी विद्यालयहरू सन्तोषजनक नै देखिन्छन् ।

वस्तुगत (पहिचानात्मक) प्रश्नहरूको उत्तर दिने क्रममा सबैभन्दा बढी वचनगत सही उत्तर दिने विद्यालय उ.मा.वि.भलायडाँडा देखिन्छ भने सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने विद्यालय मा.वि.रुम्जाटार देखिन्छ । उ.मा.वि.भलायडाँडाले ७१.४३ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् भने मा.वि.रुम्जाटारले ४२.८५ प्रतिशतले मात्र सही उत्तर दिएर सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ । अन्त्यमा उ.मा.वि.नेपालटार ६४.२८ प्रतिशत, मा.वि.बोहोरीबोट ५७.१५ प्रतिशत र पञ्चावती उ.मा.वि. ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र त्रुटि गरेका छन् ।

पाँचवटै विद्यालयका ७० जना विद्यार्थीहरूको त्रुटि हेर्दा स्वतन्त्र लेखनमा ३४ जनाले त्रुटि गरेका छन्, विषयगत प्रश्नमा ३७ जनाले त्रुटि गरेका छन् र वस्तुगत उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा ३० जनाले त्रुटि गरेको भेटिएको छ । तसर्थ विषयगत उत्तरात्मक प्रश्नको उत्तर बढी गलत हुनाको मूल कारण पत्ता लगाउन उनीहरूले लेखेका वाक्यहरू यहाँ प्रस्तुत गर्न सान्दर्भिक मानिन्छ ।

छोरो घर गयो ।   छोराहरू घर गयो ।

चराहरू रूखबाट उडे ।   चरो रूखबाट उडे ।

दिदी बहिनीहरूले तिहारमा दाजुभाइहरूलाई टीका लगाइदिन्छ ।

आमाले घरको काम सघाउँछ ।

बुबा र आमाले राम्रा राम्रा लुगा किनेर दिन्छ ।

यी माथिका वाक्यलाई हेर्दा मगरभाषीहरूको भाषीक संरचनाका भेदक र भेदबीच वचनगत सङ्गतिमा तालमेल नभएको तर नेपाली भाषामा भने तालमेल भएकै वाक्यमात्र मान्य हुने हुँदा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वचनगत त्रुटि गर्ने गरेको प्रष्ट हुन्छ।

४.१.३ पुरुष प्रयोगको त्रुटि

वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूमध्ये पुरुष पनि एक हो। यस अध्ययनमा पुरुषसँग सम्बन्धित स्वतन्त्र लेखन (निर्देशनात्मक) प्रश्न, विषयगत संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न र पहिचानात्मक बहुवैकल्पिक प्रश्न गरी जम्मा तीन प्रकारका प्रश्नहरू सोधिएका छन्। तीनै प्रकारका प्रश्नहरूको उत्तर दिँदा कुन प्रश्नमा कुन विद्यालयले कति त्रुटि गरे भन्ने कुरा तालिका नं. ३ मा प्रष्ट्याइएको छ।

तालिका नं. ३

विद्यालयहरू	पुरुष प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	10	71=4	12	85=7	9	64=3	31	73=8
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	4	28=6	2	14=3	5	35=7	11	26=2
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	8	57=1	10	71=4	10	71=4	28	66=7
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	6	42=9	4	28=6	4	28=6	14	33=3
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	9	64=3	10	71=4	28	66=7
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	5	35=7	5	35=7	4	28=6	14	33=3
मा.वि.	ठीक गर्ने	7	50	8	57=1	11	78=6	26	61=9
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	7	50	6	42=9	3	21=4	16	38=1
मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	11	78=6	8	57=1	28	66=7
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	5	35=7	3	21=4	6	42=9	14	33=3
जम्मा	ठीक गर्ने	43	61	50	71	48	69	141	37
	त्रुटि गर्ने	27	39	20	29	22	31	69	33

उपर्युक्त तालिकाबाट के थाहा हुन्छ भने उ.मा.वि.भलायडाँडाका १०, उ.मा.वि. नेपालटारका ८, पञ्चावती उ.मा.वि.का ९, मा.वि. रुम्जाटारका ७ र मा.वि.बोहोरीबोटका ९ गरी जम्मा ४३ जना विद्यार्थीले सही उत्तर दिएका छन् । त्रुटि गर्नेहरूमा उ.मा.वि. भलायडाँडाका ४, उ.मा.वि.नेपालटारका ६, पञ्चावती उ.मा.वि.का ५, मा.वि.रुम्जाटारका ७ र मा.वि.बोहोरीबोटका ५ गरी जम्मा २७ जना विद्यार्थीहरूले पुरुषगत त्रुटि स्वतन्त्र लेखनमा गरेको देखिन्छ । सबैभन्दा बढी ठीक गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा देखिन्छ भने सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.रुम्जाटार देखिन्छ ।

विषयगत प्रश्नहरूको त्रुटिलाई तालिकाद्वारा केलाउँदा उ.मा.वि.भलायडाँडाका २ जना, उ.मा.वि. नेपालटारका ४ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का ५ जना, मा.वि. रुम्जाटारका ६ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ३ जना गरी जम्मा २० जना विद्यार्थीहरूले पुरुषगत त्रुटि गरेका छन् । उ.मा.वि.भलायडाँडाका १२ जना, उ.मा.वि.नेपालटारका १० जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का ९ जना, मा.वि. रुम्जाटारका ८ जना र मा.वि. बोहोरीबोटका ११ जना गरी जम्मा ५० जना विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् । जसलाई प्रतिशतमा हेर्दा सही उत्तर ७१ प्रतिशत र त्रुटि २९ प्रतिशत देखिन्छ ।

वस्तुगत पहिचानात्मक प्रश्नहरूमा उ.मा.वि.भलायडाँडाका विद्यार्थीहरूमा ९, उ.मा.वि. नेपालटारका १०, पञ्चावती उ.मा.वि.का १०, मा.वि.रुम्जाटारका ११ र मा.वि. बोहोरीबोटका ८ गरी जम्मा ४८ जना विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् । त्रुटि गर्नेहरूमा उ.मा.वि.भलायडाँडा ५, उ.मा.वि.नेपालटार ४, पञ्चावती उ.मा.वि. ४, मा.वि.रुम्जाटार ३ र मा.वि.बोहोरीबोट ६ गरी जम्मा २२ जना विद्यार्थीहरूले पुरुषगत त्रुटि गरेको पाइयो । जसलाई प्रतिशतमा हेर्दा ६९ प्रतिशत सही र ३१ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

पुरुषगत त्रुटिमा उ.मा.वि.भलायडाँडाले २६.२ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारले ३३.३ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.ले ३३.३ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारले ३८.१ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटले ३३.३ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ । तसर्थ उ.मा.वि.भलायडाँडाले सबैभन्दा कम त्रुटि २६.२ प्रतिशत गरेको छ, अन्य विद्यालय सन्तोषजनक देखिन्छन् तर मा.वि.रुम्जाटारको अवस्था सबैभन्दा कम रहेको छ जसले ३८.१ प्रतिशत पुरुषगत त्रुटि गरेको पाइयो । पुरुषगत त्रुटि यसप्रकार छन् :

१. उनीहरू विद्यालय पढ्न गएको छ ।
२. यहाँहरू विद्यार्थीलाई विद्या सिकाउँछ ।
३. उसले मलाई सिकाउँछन् ।
४. उनीहरू विरामी परेको छ ।
५. तपाईं पढाउँछ ।

यस किसिममा वाक्यहरू नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा कर्ता क्रियापदबीच सङ्गतिहीन भएका हुँदा त्रुटिपूर्ण छन् । मगरभाषीहरूमा यो /यी लाई बुझाउने इसे र ऊ/त्यो लाई बुझाउने होसे प्रयोग गरिन्छ, र यिनीहरू, उनीहरू, तिनीहरूलाई होकुरिकले काम चलाउनु परेको छ । मगरभाषीहरूमा म, तँ, उ, प्रथम, द्वितीय, तृतीय तीनैवटा पुरुषमा एउटै क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । जस्तै - म रुन्छु / डा राप्ते । तँ रुन्छस् / नाड राप्ते । ऊ रुन्छ/होसे राप्ते । तर नेपाली भाषामा म, तँ, उ सँग भिन्नाभिन्नै क्रियापद रुन्छु, रुन्छस्, रुन्छ लागेर वाक्यसङ्गति हुने भएकाले मगरभाषीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा पुरुषगत त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ ।

४.१.४ काल प्रयोगको त्रुटि

वाक्यगठनको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष अन्तर्गत काल पनि पर्दछ । यस अनुसन्धानमा वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूको विश्लेषण गर्ने क्रममा कालसम्बन्धी स्वतन्त्रलेखन, विषयगत प्रश्न र वस्तुगत प्रश्नहरूमा तालिकामा देखाइए अनुसारका त्रुटिहरू परीक्षा पश्चात् परिक्षण गरिएका उत्तरपुस्तिकाबाट पाइएको छ ।

तालिका नं. ४

विद्यालयहरू	काल प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	10	71=4	9	64=3	25	59=5
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	8	57=1	4	28=6	5	35=7	17	40=5
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	10	71=4	11	78=6	30	71=4
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	5	35=7	4	28=6	3	21=4	12	28=6
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	10	71=4	10	71=4	11	78=6	31	73=8

उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	4	28=6	4	28=6	3	21=4	11	26=2
मा.वि.	ठीक गर्ने	10	71=4	9	64=3	10	71=4	29	69=0
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	4	28=6	5	35=7	4	28=6	13	31=0
मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	10	71=4	11	78=6	27	64=3
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	8	57=1	4	28=9	3	21=4	15	35=7
जम्मा	ठीक गर्ने	41	58=6	49	70=0	52	74=3	142	68
	त्रुटि गर्ने	29	41=4	21	30=0	18	25=7	68	32

उपर्युक्त तालिका नं. ४ लाई अध्ययन गर्दा कालसम्बन्धी स्वतन्त्रलेखन कार्य गराउँदा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ८, उ.मा.वि.नेपालटारका ५, पञ्चावती उ.मा.वि.का ४, मा.वि.रुम्जाटारका ४ र मा.वि.बोहोरीबोटका ८ गरी जम्मा २९ जना विद्यार्थीहरूले कालका पक्षहरूमा त्रुटि गरेकाछन् भने क्रमशः उ.मा.वि.भलायडाँडा ६, उ.मा.वि.नेपालटार ९, उ.मा.वि.उदयपुरगढी १०, मा.वि.रुम्जाटार १० र मा.वि.बोहोरीबोट ६ जना गरी जम्मा ४१ जना विद्यार्थीहरूले काल प्रयोगमा सही उत्तर दिएका छन् । यसरी हेर्दा पञ्चावती उ.मा.वि. र मा.वि.रुम्जाटारले सबैभन्दा बढी ७१.४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरी सही उत्तर दिएका छन् । मा.वि.नेपालटारका विद्यार्थीहरूले ६४.३ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्न सफल भएको छ भने सबैभन्दा कम अङ्क प्राप्त गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा ४२.३ र मा.वि.बोहोरीबोट ४२.९ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरी सबैभन्दा बढी ठीक गरेका छन् ।

विषयगत (निर्देशनात्मक) प्रश्नहरूको उत्तरमा सबैभन्दा बढी सही प्रतिक्रिया व्यक्त गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा १० जना, उ.मा.वि.नेपालटार १० जना, पञ्चावती उ.मा.वि.१० जना र मा.वि.बोहोरीबोट १० जनाले अर्थात् ७१.४/७१.४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरेका छन् भने सबैभन्दा कम अङ्क प्राप्त गर्ने मा.वि.रुम्जाटारमा ९ जना ६४.३ प्रतिशत रहेको छ । यसरी हेर्दा सबै विद्यालयको कालगत त्रुटि ३० प्रतिशत मात्र देखिन्छ ।

वस्तुगत पहिचानात्मक प्रश्नहरूमा उ.मा.वि.भलायडाँडाले ५ जनाले त्रुटि ३५.७ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारले ३ जना २१.४ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.ले २१.४ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारले २८.६ प्रतिशत र मा.वि. बोहोरीबोटले २१.४ प्रतिशत कालगत त्रुटि गरेका छन् । यसरी हेर्दा मा.वि.बोहोरीबोट, पञ्चावती उ.मा.वि. उदयपुरगढी उ.मा.वि. नेपालटारले ३/३ जना अर्थात् २१.४ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । यो सबैभन्दा कम त्रुटि

हो । सबैभन्दा बढी त्रुटि उ.मा.वि.भलायडाँडाले गरेको देखिन्छ, जसमा ३५.७ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ ।

तीनैवटा विधाका प्रश्नहरूको सबैभन्दा कम ठीक गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि. उदयपुरले ७३.८ प्रतिशत उत्तर दिएको छ, भने सबैभन्दा बढी ठीक गर्ने उ.मा.वि. भलायडाँडाले ५९.५ प्रतिशत उत्तर दिएको छ । बाँकी उ.मा.वि.नेपालटार ७१.४ प्रतिशत, मा.वि.बोहोरीबोट ६४.३ प्रतिशत र मा.वि.रुम्जाटार ६९.० प्रतिशत सही उत्तर दिन सफल भएका छन् ।

काल र यसका पक्षहरूसँगको त्रुटिलाई हेर्न केही वाक्यहरू उल्लेख गरिएका छन् :

१. हामी गाईलाई पुजा गर्‍यो ।
२. दिदी बहिनीले भाइलाई टीका दियो ।
३. रामले भात खाएछ ।
४. सिर्जनाले गीत गाइछे ।
५. बालक रोएछ ।
६. भाइबहिनीहरू विरामी भयो ।
७. म घर जानेछु ।
८. मोहन गीत गाउनेछ ।

माथि उल्लिखित वाक्यहरूमा पहिलो र दोस्रो वाक्यलाई वर्तमान कालको सामान्य पक्षमा लेखिनु पर्ने थियो । तेस्रो वाक्य सामान्य वर्तमान काल, चौथो र पाँचौँ वाक्य अपूर्ण भूतकालमा परिवर्तन गर्नुपर्ने थियो । सातौँ वाक्य पूर्ण वर्तमान कालमा र आठौँ वाक्य सामान्य वर्तमान काल पहिचान गर्नु पर्नेमा मोहन गीत गाउनेछ । छानिएकाले मगरभाषी विद्यार्थीहरूले काल र यसका पक्षहरूमा त्रुटि गर्ने गरेका रहेछन् ।

मगरभाषीहरूमा सामान्य वर्तमान र भविष्यत्को सामान्य पक्ष दुवैमा एउटै क्रियापद प्रयोग गरिन्छन् । पूर्णपक्ष, वर्तमान, भूत र भविष्यत् तीनवटाको एउटै रूप हुन्छन् र मगरभाषी विद्यार्थीहरू बोल्य भाषामा पक्षको हेका नगर्ने भएकाले लेख्य भाषागत वाक्य र कालपक्षगत त्रुटि गर्ने गर्दछन् भन्ने कुरा स्पष्ट भएको छ ।

४.१.५ आदरार्थी प्रयोगको त्रुटि

आदरभन्नाले कुनै व्यक्तिहरूप्रति गरिने इज्जत, प्रतिष्ठा, मानमर्यादा, नम्रता, हार्दिकता, व्यक्तिगत मूल्य एवम् मान्यताको कदर गर्ने शब्द भन्ने बुझिन्छ (भण्डारी, २०५९ : ५७) । यसरी हेर्दा शिष्टाचार बुझाउने शब्द आदरार्थी शब्द हुन् । आदरार्थी पनि वाक्यसङ्गतिमा आवश्यक तत्त्व मानिन्छ । त्यसैले आदरार्थीको आवश्यकता वाक्यगठनमा पर्दछ । स्वतन्त्र लेखन, विषयगत (निर्देशनात्मक) र वस्तुगत (पहिचानात्मक) प्रश्नहरूको परीक्षा लिइएका ५ वटा विद्यालयका विद्यार्थीहरूले दिएका प्रश्नहरूको उत्तर परीक्षण पश्चात् निकालिएको तालिका यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ :

तालिका नं. ५

विद्यालयहरू	आदरार्थी प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	7	50=0	9	64=3	22	52
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	8	57=1	7	50=0	5	35=7	20	48
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	5	35=7	7	50=0	8	57=1	20	48
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	9	64=3	7	50=0	6	42=9	22	52
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	6	42=9	7	50=0	19	45
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	8	57=1	8	57=1	7	50=0	23	55
मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	5	35=7	6	42=9	17	40
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	8	57=1	9	64=3	8	57=1	25	60
मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	4	28=6	6	42=9	19	45
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	5	35=7	10	71=4	8	57=1	23	55
जम्मा	ठीक गर्ने	31	44=3	29	41=4	36	51=4	96	46
	त्रुटि गर्ने	39	55=7	41	58=6	34	48=6	114	54

उपर्युक्त तालिकाबाट के प्रष्ट हुन्छ भने स्वतन्त्र लेखनमा उ.मा.वि.भलायडाँडाले ८ जना, ५७.१ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारले ९ जना ६४.३ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.ले ८ जना ५७.१ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारले ८ जना ५७.१ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटले ५ जना ३५.७ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । यस लेखनमा सबैभन्दा बढी त्रुटि

उ.मा.वि.नेपालटारका विद्यार्थीहरूले ६४.३ प्रतिशत गरेका छन् भने कम त्रुटि मा.वि. बोहोरीबोटका विद्यार्थीहरूले गरेका छन्, जसले ३५.७ प्रतिशत मात्र त्रुटि गरेका छन् । यही स्वतन्त्र लेखनमा ५ वटै विद्यालयका ४४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् भने ५६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् ।

विषयगत (संक्षिप्त उत्तरात्मक) प्रश्नहरू अन्तर्गत उ.मा.वि.भलायडाँडा र उ.मा.वि.नेपालटारका ७/७ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का ८ जना, मा.वि.रुम्जाटारका ९ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका १० जना गरी जम्मा ४९ जना विद्यार्थीहरू गरी ५८.६ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । उ.मा.वि.भलायडाँडाका ७, उ.मा.वि.नेपालटारका ७, पञ्चावती उ.मा.वि.का ६, मा.वि.रुम्जाटारका ५ र मा.वि.बोहोरीबोटका ४ गरी जम्मा २९ जना विद्यार्थीहरू ४९.४ प्रतिशत आदरार्थी प्रयोगमा ठीक गरेका छन् भने ५८.६ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । प्रस्तुत तालिकालाई हेर्दा आदरार्थी प्रयोग विषयगत प्रश्नहरूमा सबैभन्दा बढी त्रुटि मा.वि.बोहोरीबोटका १० जना ७९.४ प्रतिशत भएको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा र उ.मा.वि.नेपालटार ५०/५० प्रतिशत देखिन्छन् । पञ्चावती उ.मा.वि. र रुम्जाटार मा.वि.का क्रमशः ५७.९ प्रतिशत र ६४.३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले अरू विद्यालयको तुलनामा मध्यम स्तरको त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

वस्तुगत पहिचानात्मक (बहुवैकल्पिक) प्रश्नका उत्तर दिने क्रममा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ५ जना ३५.७ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारका ६ जना ४२.९ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.का ७ जना ५० प्रतिशत, मा.वि. रुम्जाटारका ८ जना ५७.९ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटका पनि ८ जना ५७.९ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । यसमा सबैभन्दा बढी त्रुटि मा.वि.रुम्जाटार र मा.वि.बोहोरीबोट दुईवटा विद्यालयका ८/८ जना ५७.९ प्रतिशतले गरे भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने विद्यालय उ.मा.वि.भलायडाँडा ५ जना ३५.७ प्रतिशत देखिन्छ । अन्य विद्यालयको अवस्था मध्यम रहेको छ । वस्तुगत प्रश्नहरूका उत्तरमा कुल सही उत्तर ५९.४ प्रतिशत भएको छ भने त्रुटि ४८.६ प्रतिशत हुन आउँछ ।

माथि उल्लिखित स्वतन्त्र लेखन, विषयगत, वस्तुगत प्रश्नहरूको उत्तर दिने क्रममा तीनवटै विधाका उत्तर पुस्तिका परीक्षणबाट निकालिएको तालिका अनुसार हेर्दा ५ वटै विद्यालयमा आदरार्थी प्रयोगमा सबैभन्दा बढी त्रुटि मा.वि.रुम्जाटारका विद्यार्थीहरू ६० प्रतिशतले गरेको पाइयो । कम त्रुटि गर्नेमा क्रमशः पञ्चावती उ.मा.वि.नेपालटार ५२ प्रतिशत रहेका छन् । सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडाका ४८ प्रतिशत

विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन् । आदरार्थी प्रयोगमा कुल ५४ प्रतिशत त्रुटि फेला पारियो भने ४६ प्रतिशतले सही जवाफ लेखेको पाइन्छ ।

आदरार्थी प्रयोगमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले प्रयोग गरेका वाक्यहरू यसप्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

बुबा घर जान्छ ।   मोहन सर पढाउँछ ।   केटी खेलै थियो ।

तपाईं कक्षामा राम्रो कार्य गर्दछौ । तपाईं विद्यालयबाट घर फर्कदा बाटामा खेल्छ ।

यसरी माथिका वाक्य हेर्दा मगरभाषीहरूको क्रियापदको रूप, लिङ्ग र आदरका आधारमा एउटै हुन् । नेपालीको जस्तै भिन्नाभिन्नै नभएर एकै किसिमका क्रियापद प्रयोग हुनु र आदरको तहमा आदररहित नाड - तँ र मध्यम आदर नाको - तिमी बाहेक उच्च, विशेष, उच्चतर र उच्चतम आदरका तह मगरभाषामा नहुने हुनाले आदरको क्षेत्रमा मगर भाषी विद्यार्थीहरूको बढी त्रुटि देखिन्छ ।

४.२ वर्णविन्यासगत त्रुटि

४.२.१ पदयोग-पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि

पदयोग वा पदवियोग उचित किसिमले गर्न नसकेको खण्डमा अर्थमा असर पर्दछ, जस्तो 'सुन छ' र सुन्छ । एउटा शब्दले गहना बनाउने धातु विशेषलाई बुझाउँछ, भने दोस्रो शब्दले सुन्ने काम गर्छ, अर्थात् क्रियापदको अर्थ दिन्छ । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले पदयोग गर्ने ठाउँमा पदवियोग र पदवियोग गर्ने ठाउँमा पदयोग गरेर त्रुटि गरेका छन् । पदयोग तथा पदवियोग दुवै त्रुटिलाई स्वतन्त्र लेखन र विषयगत (निर्देशनात्मक) प्रश्नहरूदिएर उत्तर पुस्तिका परीक्षण गरी हेर्दा तलको तालिका अनुसारका त्रुटिहरू देखा परेका छन् :

तालिका नं. ६

विद्यालयहरू	प.योग- वियोग प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	10	71=4			16	57
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	8	57=1	4	28=6			12	43
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	5	35=7	8	57=1			13	46

नेपालटार	त्रुटि गर्ने	9	64=3	6	42=9			15	54
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	4	28=6	7	50			11	39
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	10	71=4	7	50			17	61
मा.वि.	ठीक गर्ने	3	21=4	8	57=1			11	39
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	11	78=6	6	42=9			17	61
मा.वि.	ठीक गर्ने	5	35=7	9	64=3			14	50
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	9	64=3	5	35=7			14	50
जम्मा	ठीक गर्ने	23	33	42	60			65	46
	त्रुटि गर्ने	47	67	28	40			75	54

उपर्युक्त तालिकाको अध्ययन गर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ८ जना, उ.मा.वि.नेपालटारका ९ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का १० जना, मा.वि.रुम्जाटारका ११ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ९ जना गरी जम्मा ४७ जना विद्यार्थीहरूले पदयोग-वियोगसम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइयो । पदयोग तथा पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि नगर्ने विद्यार्थीहरूमा क्रमशः उ.मा.वि.भलायडाँडाका ६ जना, उ.मा.वि.नेपालटारका ५ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढीका ४ जना, मा.वि.रुम्जाटारका ३ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ५ जना गरी जम्मा २३ जनाले सही उत्तर दिएका छन् । यसरी हेर्दा ३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् भने ६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरू पदयोग तथा वियोगको जानकारी नभएको पाइयो । यसरी हेर्दा पदयोग तथा वियोग सम्बन्धी त्रुटिमा सबैभन्दा बढी त्रुटि मा.वि.रुम्जाटारले ७८.६ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.ले ७१.४ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटार र मा.वि.बोहोरीबोटले ६४.३ प्रतिशत र सबैभन्दा कम त्रुटि उ.मा.वि.भलायडाँडाले ५७.१ प्रतिशत गर्‍यो ।

विषयगत उत्तरात्मक प्रश्नहरूको उत्तरपुस्तिका परीक्षण पश्चात् तयार पारिएको ६ नं. तालिका हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाका १० जनाले, नेपालटार र मा.वि.रुम्जाटारले ८/८ जनाले, मा.वि. बोहोरीबोट ९ जनाले र पञ्चावती उ.मा.वि.ले ७ जनाले गरी जम्मा ४२ जना ६० प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् भने कुल ७० विद्यार्थीहरूमध्ये ४० प्रतिशतले विषयगत उत्तरात्मक पदयोग-वियोग परीक्षणमा त्रुटि गरेका छन् । सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढी ५० प्रतिशत देखियो भने सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने विद्यार्थीहरू उ.मा.वि.भलायडाँडा ७१.४ प्रतिशत देखिन्छन् ।

कुल विद्यार्थी स्वतन्त्र लेखन र विषयगत उत्तरात्मक प्रश्नका उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्दा सबैभन्दा बढी पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढी र मा.वि.रुम्जाटारका विद्यार्थीहरू दुवैको ६१/६१ प्रतिशतले त्रुटि गरेको देखिन आउँछ । बोहोरीबोटको त्रुटि र सही उत्तर ५०/५० प्रतिशत, नेपालटारको त्रुटि ५४ प्रतिशत देखिन आएको छ । पदयोग-वियोगमा सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा ४३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिन्छन् । पदयोग-पदवियोगमा देखा परेका त्रुटिहरू :

स्वदेश बाट, घर मै, विहीबार को, तपाईं हरू, तिमी ले, उनी हरूले, भाइ लाई, तपाईं हरूविदेशबाट, गाई गारु हरूकोपूजा आदि ।

यस किसिमका त्रुटिहरू देखिनाका मूल कारणहरू मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पदयोग र पदवियोगबारे जानकारी नहुनु, लेखन अभ्यासमा कमी हुनु, अर्थगत विभिन्नता आउँछ, भन्ने चेतना नहुनु हुन सक्छन् ।

४.२.२ शिरविन्दु र चन्द्रविन्दु प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाका कतिपय शब्दहरू यस्ता पनि छन् जसमा शिरविन्दु प्रयोग गर्दा र नगर्दा शब्दगत अर्थ फरक-फरक हुन जान्छन् । यस्ता कुरालाई बेवास्ता गरी शिरविन्दु प्रयोग हुने ठाउँमा चन्द्रविन्दु र चन्द्रविन्दु प्रयोग हुने ठाउँमा शिरविन्दुको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसरी चन्द्रविन्दु/शिरविन्दुको फेरबदल भएमा अर्थ पनि फरक हुन सक्छ । शिरविन्दु/चन्द्रविन्दु लाग्ने ठाउँमा नलाएमा लेखाइ अशुद्ध पनि हुन्छ । शिरविन्दु र चन्द्रविन्दुका त्रुटि मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई गरिएको स्वतन्त्र लेखन र विषयगत प्रश्नहरूको उत्तरपुस्तिका परीक्षण निम्नानुसार देखिन्छ, जसलाई तालिका नं. ७ ले स्पष्ट पार्दछ :

तालिका नं. ७

विद्यालयहरू	शिर-चन्द्र विन्दु प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	7	50=0	11	78=6			18	64
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	7	50=0	3	21=4			10	36

उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	10	71=4			19	68
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	5	35=7	4	28=6			9	32
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	3	21=4	8	57=1			11	39
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	11	78=6	6	42=9			17	31
मा.वि.	ठीक गर्ने	4	28=6	7	50			11	39
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	10	71=4	7	50			17	61
मा.वि.	ठीक गर्ने	5	35=7	6	42=9			11	39
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	9	64=3	8	57=1			17	61
जम्मा	ठीक गर्ने	28	40	42	60			70	50
	त्रुटि गर्ने	42	60	28	40			70	50

उपर्युक्त तालिकाबाट के थाहा हुन्छ भने शिरविन्दु र चन्द्रविन्दुका त्रुटिपक्षमा स्वतन्त्र लेखन उत्पादनात्मक प्रश्न र विषयगत सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूमध्ये स्वतन्त्र लेखन विवेचनामा उ.मा.वि.भलायडाँडा ५०/५० प्रतिशत सही/त्रुटि, उ.मा.वि.नेपालटार ६४.३ ठीक उत्तर, ३५.७ त्रुटि, पञ्चावती उ.मा.वि.२९.४ ठीक, ७०.६ प्रतिशत त्रुटि, मा.वि. रुम्जाटार २८.६ ठीक ७१.४ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन आउँछ । यसमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि.७८.६ प्रतिशत छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.नेपालटार ३५.७ देखिन्छ ।

विषयगत प्रश्नहरूमा पनि ५ वटै उ.मा.वि./मा.वि.का १४/१४ विद्यार्थीहरू परीक्षार्थी राखी शिरविन्दु तथा चन्द्रविन्दु सम्बन्धी त्रुटि उत्तरपुस्तिका परीक्षणपछि तालिकीकरण गरियो । सो तालिका अनुसार उ.मा.वि.भलायडाँडाका ७८.६ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारका ७१.४ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढीका ५७.९ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारका ५० प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटका ४२.९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले शिरविन्दु तथा चन्द्रविन्दु सम्बन्धी त्रुटि नगरेको देखिन्छ । जहाँ सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.बोहोरीबोट ५७.९ प्रतिशत ८ जना र सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा २९.४ प्रतिशत ३ जना देखिन्छन् । शिरविन्दु तथा चन्द्रविन्दु सम्बन्धी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटि :

हुनुपर्ने

भएको

पढाउँदै	पढाउदै
जान्छौं	जान्छौ
तँ	त
गएँ	गए
मनाउँछौं	मनाउछौ
गएको थिएँ	गएको थिए
चाँडै	चाडै
खाँदैछन्	खादैछन्
भाँडा	भाडा आदि

मगरभाषी विद्यार्थीहरूले उपर्युक्त किसिमका त्रुटि गर्नुमा अर्थमा भिन्नता थाहा नपाउनु, लेखाइ नियमप्रति असचेतता, अभ्यासको कमी, शिरविन्दु/चन्द्रविन्दु राख्न भङ्गट मान्नुका साथै बोल्दा अनुनासिक उच्चारण भए पनि लेख्दा प्रयोग गर्न आवश्यक नठान्नु नै हुन् भन्न सकिन्छ ।

४.२.३ य/ए को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा भिन्न किसिमले उच्चरित हुने वर्णहरू सतर्कताको अभावमा एउटै जस्तो उच्चारण गरिनुका साथै लेखाइमा पनि वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गरेको पाइएको छ । विशेष गरेर माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीहरूले यस्ता त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । यसको खास कारण भनेको 'य' अर्धस्वरवर्ण र 'ए' स्वरवर्ण हो भन्ने धारणा नपाउनु हो । य-ए को प्रयोग सम्बन्धी तालिका हेरौं :

तालिका नं. ८

विद्यालयहरू	य/ए प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	12	85=7	13	92=9			25	89
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	2	14=3	1	7=1			3	11
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	11	78=6	11	78=6			22	79
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	3	21=4	3	21=4			6	21

पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	12	85=7	13	92=9			25	89
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	2	14=3	1	7=1			3	11
मा.वि.	ठीक गर्ने	10	71=4	12	85=7			22	79
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	4	28=6	2	14=3			6	21
मा.वि.	ठीक गर्ने	13	92=9	11	78=6			24	86
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	1	7=1	3	21=4			4	14
जम्मा	ठीक गर्ने	58	83	60	86			118	84
	त्रुटि गर्ने	12	17	10	14			22	16

यसरी माथिको तालिकाबाट हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाले ८५.७ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटारले ७८.६ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.ले ८५.७ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटारले ७९.४ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटले ९२.९ प्रतिशत स्वतन्त्रलेखन कार्यमा ए-य को प्रयोगमा सही उत्तर दिएका छन् । सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने मा.वि.बोहोरीबोट देखिन्छ भने सबैभन्दा बढी ए-य को प्रयोगमा त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.नेपालटार र मा.वि.रुम्जाटार देखिन्छन् । सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.रुम्जाटार देखिन्छ भने सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने मा.वि. बोहोरीबोट देखिन्छ ।

विषयगत क्षेत्रमा हेर्दा सबैभन्दा कम त्रुटि उ.मा.वि.भलायडाँडा ७.९ प्रतिशत र पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढीले पनि ७.९ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा बढी उ.मा.वि. नेपालटार र मा.वि.बोहोरीबोटले बराबरी २९.४/२९.४ प्रतिशतले ए-य वर्ण प्रयोगमा त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

ए - य का केही त्रुटिहरू :

हुनुपर्ने	भएको
पकाए	पकाय
यी	इ
मनाएर	मनायर
आएपछि	आयपछि, आदि ।

माथिका उदाहरणमा भैँ त्रुटि हुनुमा ए-य लाई वैकल्पिक रूप ठानी यिनीहरूको वास्तविक भेदबारे ज्ञान नहुनु र मगरभाषी विद्यार्थीहरूले ए-य वर्णमा बेवास्ता पनि गरेको पाइन्छ ।

४.२.४ ब-व प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

संस्कृतबाट आएका तत्सम शब्दहरू द्वैओष्ठ्य उच्चारण ब भए पनि लेखाइमा दन्त्योष्ठ्य व प्रयोग गरिन्छ, तर नेपाली भाषाका आफ्नै शब्द बाटो, बाकस, बाँस आदि शब्दमा आउने ब लेख्दा र उच्चारण गर्दा एउटै ब पेट चिरेको लेखिन्छ । यस्ता ब-व को प्रयोगमा माध्यमिक स्तरका मगर विद्यार्थीहरूले पनि त्रुटि गरेको पाइयो । ब-व को त्रुटि तालिका यसप्रकार देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ९

विद्यालयहरू	ब-व प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	8	57=1	11	78=6			19	68
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	6	42=9	3	21=4			9	32
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	10	71=4	9	64=3			19	68
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	4	28=6	5	35=7			9	32
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	12	85=7	11	78=6			23	82
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	2	14=3	3	21=4			5	18
मा.वि.	ठीक गर्ने	7	50	12	85=7			19	68
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	7	50	2	14=3			9	32
मा.वि.	ठीक गर्ने	8	57=1	13	92=9			21	75
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	6	42=9	1	7=1			7	25
जम्मा	ठीक गर्ने	45	64=3	56	80			101	72
	त्रुटि गर्ने	25	35=7	14	20			39	28

उपर्युक्त ब-व प्रयोग पक्षमा विषयगत र स्वतन्त्र लेखन विधामा परीक्षा लिई उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरेर तयार पारिएको तालिका अनुसार उ.मा.वि.भलायडाँडाका ८ जना विद्यार्थीहरूले स्वतन्त्रलेखनमा सही उत्तर दिएका छन् । त्यसैगरी उ.मा.वि.नेपालटारका १० जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का १२ जना, मा.वि.रुम्जाटारका ७ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ८ जना गरी जम्मा ४५ जना विद्यार्थीहरूले सही उत्तर (ब-व प्रयोगमा) दिएका छन् भने उ.मा.वि.भलायडाँडाका ६ जना, उ.मा.वि.नेपालटारका ४ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का २ जना, मा.वि.रुम्जाटारका ७ जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ६ जना गरी जम्मा २५ जना विद्यार्थीहरूले स्वतन्त्रलेखन कार्यमा ब-व को प्रयोगमा त्रुटि गरेका छन् । यस लेखन कार्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.रुम्जाटार ५० प्रतिशत देखिन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढी १४.३ प्रतिशत देखिन्छ ।

विषयगत निर्देशनात्मक प्रश्नहरूको उत्तरमा उ.मा.वि.भलायडाँडा ११ जना, उ.मा.वि.नेपालटार ९ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.११ जना, मा.वि.रुम्जाटार १२ जना र मा.वि.बोहोरीबोट १३ जनाले सही उत्तर दिएका छन् । सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.नेपालटार रहेको ३५.७ प्रतिशत देखिन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने मा.वि.बोहोरीबोट ७.१ प्रतिशत देखिन्छ । अनुसन्धानका समयमा माथि उल्लिखित विद्यालयहरूका विद्यार्थीहरूलाई लिइएको निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूको उत्तर परीक्षण गर्दा फेला पारिएका ब-व का त्रुटि निम्नानुसार देखाइएको छ :

हुनुपर्ने	भएको
निबन्ध	निबन्ध
विद्यालय	बिद्यालय
नरिवल	नरिबल
बजाउँदै	वजाउँदै
सद्भाव	सद्भाव
बाल्ने	वाल्ले
बढी	वढी
बालक	वालक
वाट	वाट आदि ।

यस्तो त्रुटि अर्थगत भिन्नता नभई उच्चारणगत भिन्नता, ज्ञानको कमी, असतर्कता र अभ्यासको कमीको कारणले हुन गएको देखिन्छ ।

४.२.५ ओ/व प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

‘व’ व्यञ्जनवर्ण हो भने ‘ओ’ स्वरवर्ण हो । नेपाली भाषामा यी दुबै वर्णको प्रयोग कहीं विकल्पका रूपमा र कहीं छुट्टाछुट्टै पनि प्रयोग भएको पाइन्छ ।

उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले ओ/व को प्रयोगमा उ.मा.वि.भलायडाँडा, उ.मा.वि.नेपालटार, पञ्चावती उ.मा.वि. र मा.वि. बोहोरीबोटका कुनै पनि विद्यार्थीहरूले ओ/व को प्रयोगमा त्रुटि गरेको देखिएन । मा.वि.रुम्जाटारले भने १ जना विद्यार्थीले ओहाँ प्रयोग गरेको पाइएको छ, जसको शुद्धरूप वहाँ अव्यय शब्दको रूपमा प्रयोग गर्नु पर्दथ्यो सो नगरेकाले एउटा विद्यालयको जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्यामा ७.१५ प्रतिशत देखिन्छ, भने जम्मा ७ जनामा १.४२ प्रतिशत हुन आउँछ, तसर्थ यसलाई तालिकीकरण गर्नु आवश्यक मानिएन ।

सामान्यतया निम्न तद्भव तथा आगन्तुक शब्दमा ‘ओ’ प्रयोग हुन्छ, जस्तै - ओरालो, ओखल, ओठ, ओखती, ओदान आदि । अव्यय शब्दमा ‘व’ को प्रयोग हुन्छ । जस्तै - वर, वारि, वरि, वरिपरि, वहाँ आदि । निम्न शब्दमा व लेखिन्छ, जस्तै : पावर, वजन, आदि (लम्साल र अन्य, २०६५ : १५) ।

४.२.६ श-ष-स प्रयोगमा त्रुटि

नेपाली भाषामा श-ष-स, तालव्य, मूर्धन्य र दन्त्य तीनैवटा ‘स’ हुन् । यिनीहरूको भिन्नता उच्चारण स्थानका आधारमा छुट्टिन्छन् । फारसी उर्दू आदिबाट आएका आगन्तुक शब्दहरूमा ‘श’ को प्रयोग र संस्कृत तत्सम शब्दहरूमा ‘ष’ को प्रयोग भए पनि विद्यार्थीहरूले यस्ता भेद नछुट्याई दन्त्य स को प्रयोग नै गरेको पाइएको छ (खड्का, २०५५ : ४६) । सबै तद्भव तथा आगन्तुक शब्दहरूमा ‘स’ को प्रयोग गरिन्छ (लम्साल, २०६५ : १७) । श-ष-स को प्रयोगलाई तालिकाद्वारा एकैठाउँमा देखाउन उपयुक्त ठानिन्छ ।

तालिका नं. १०

विद्यालयहरू	श-ष-स प्रयोगको	प्रश्नहरू			
		स्वतन्त्रलेखन	विषयगत	वस्तुगत	जम्मा

	अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	9	64=3	13	92=9			22	78=6
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	5	35=7	1	7=1			6	21=4
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	12	85=7	9	64=3			21	75
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	2	14=3	5	35=7			7	25
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	13	92=9	12	85=7			25	89
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	1	7=1	2	14=3			3	11
मा.वि.	ठीक गर्ने	11	78=6	10	71=4			21	75
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	3	21=4	4	28=6			7	25
मा.वि.	ठीक गर्ने	12	85=7	11	78=6			23	82
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	2	14=3	3	21=4			5	18
जम्मा	ठीक गर्ने	57	81=4	55	79			112	80
	त्रुटि गर्ने	13	18=6	15	21			28	20

उपयुक्त श-ष-स को तालिकाद्वारा के थाहा हुन्छ भने उ.मा.वि.भलायडाँडाका ५ जना ३५.७ प्रतिशतले, उ.मा.वि.नेपालटारका २ जना १४.३ प्रतिशतले, पञ्चावती उ.मा.वि. का १ जना ७.१ प्रतिशतले, मा.वि.रुम्जाटारका ३ जना २१.४ प्रतिशतले र मा.वि.बोहोरीबोटका २ जना १४.३ प्रतिशतले स्वतन्त्र लेखनमा त्रुटि गरेको पाइयो । सबै भन्दा बढी त्रुटि ३५.७ प्रतिशत उ.मा.वि.भलायडाँडाको देखिन्छ । सबैभन्दा बढी ठीक उत्तर दिने पञ्चावती उ.मा.वि.९२.९ प्रतिशत देखिन आउँछ, जसको त्रुटि ७.१ प्रतिशत मात्र हुन आउँछ ।

विषयगत त्रुटि अन्तर्गत उ.मा.वि.भलायडाँडा १३ जना उ.मा.वि.नेपालटारका ९ जना, पञ्चावती उ.मा.वि.का १२ जना, मा.वि. रुम्जाटार १० जना र मा.वि.बोहोरीबोटका ११ जना गरी जम्मा ७० जना विद्यार्थीहरूमा ५५ जनाले सही उत्तर दिएको पाइयो भने त्रुटि गर्नेमा उ.मा.वि.भलायडाँडाका १, उ.मा.वि.नेपालटारका ५, पञ्चावती उ.मा.वि.का २, मा.वि.रुम्जाटारका ४ र मा.वि.बोहोरीबोटका ३ गरी जम्मा १५ जना विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । यसमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.नेपालटार ३५.७ देखिन आउँछ भने सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने उ.मा.वि.भलायडाँडा को ७.१ प्रतिशत मात्र त्रुटि देखिन्छ ।

स्वतन्त्र लेखन र विषयगत संक्षिप्तात्मक प्रश्न दुवै खालेको तालिकाबाट हेर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.नेपालटार र मा.वि. रुम्जाटार दुवैले २५/२५ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ । सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुरगढी ८९ प्रतिशत देखिन्छ ।

श-ष-स को प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरू

हुनुपर्ने	भएको
सबै	शवै
पेशा	पेसा
भविष्य	भविश्य/भविसेक
पैसा	पैशा
आशा	आसा
सीप	शिप
देउसी	देउशी
सेलरोटी	शेलरोटी आदि ।

यसो हुनाका मूल कारण भनेको मगरभाषी विद्यार्थीहरूले 'श' तालव्य, ष मूर्धन्य र स दन्त्य स का बीचमा व्याकरणिक नियमानुसार फरक पत्ता लगाउन नसक्नुका साथै लेखन कार्यमा बेवास्ता पनि हो भन्न सकिन्छ ।

४.२.७ ि / ी ह्रस्वदीर्घ प्रयोगमा त्रुटि

वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित हुन्छ । वर्णहरूलाई व्यवस्थित रूपमा राख्ने प्रक्रिया नै वर्णविन्यास हो । वर्णविन्यासलाई हिज्जे लेखन नियम पनि भनिन्छ । ह्रस्वदीर्घ पनि वर्णविन्यास अन्तर्गत नै पर्दछ (लम्साल र अरू, २०६५ : ११) । उदयपुर जिल्लाका नेपालटार क्षेत्रका प्रायजसो मगरभाषी विद्यार्थीहरूले ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइएको छ । स्वतन्त्र लेखन र विषयगत संक्षिप्तात्मक उत्तर आउने प्रश्नहरू निर्माण गरी लिइएको परीक्षा पछि उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्दा देखिएका वर्णविन्यासगत (ह्रस्वदीर्घ) त्रुटि तलको तालिकाबाट स्पष्ट बुझ्न सकिन्छ :

तालिका नं. ११

विद्यालयहरू	ह्रस्वदीर्घ प्रयोगको अवस्था	प्रश्नहरू							
		स्वतन्त्रलेखन		विषयगत		वस्तुगत		जम्मा	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	5	35=7	13	92=2			18	64
भलायडाँडा	त्रुटि गर्ने	9	64=3	1	7=1			10	36
उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	3	21=4	11	78=6			14	50
नेपालटार	त्रुटि गर्ने	11	78=6	3	21=4			14	50
पं. उ.मा.वि.	ठीक गर्ने	2	14=3	8	57=1			10	36
उदयपुरगढी	त्रुटि गर्ने	12	85=7	6	42=9			18	64
मा.वि.	ठीक गर्ने	3	21=4	9	64=3			12	43
रुम्जाटार	त्रुटि गर्ने	11	78=6	5	35=7			16	57
मा.वि.	ठीक गर्ने	6	42=9	10	71=4			16	57
बोहोरीबोट	त्रुटि गर्ने	8	57=1	4	28=6			12	43
जम्मा	ठीक गर्ने	19	27	51	73			70	50
	त्रुटि गर्ने	51	73	19	27			70	50

उपर्युक्त तालिका अध्ययन गर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ५ जना विद्यार्थी, उ.मा.वि.नेपालटारका ३ जना विद्यार्थी, पञ्चावती उ.मा.वि.का २ जना विद्यार्थी, मा.वि.रुम्जाटारका ३ जना विद्यार्थी र मा.वि.बोहोरीबोटका ६ जना विद्यार्थीहरूले ह्रस्वदीर्घ त्रुटि नगरी सही उत्तर दिन सफल भएका छन् । वर्णविन्यास (ह्रस्वदीर्घ) सम्बन्धी सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि.८५.७ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ भने ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने मा.वि.बोहोरीबोट रहेको छ जसको ५७.९ प्रतिशत मात्र त्रुटि देखिन्छ ।

विषयगत प्रश्नलाई तालिकाबाट हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडा ९२.९ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटार ७८.६ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि. ५७.९ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटार ६४.३ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोटका ७९.४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी सही उत्तर दिएका छन् । सबैभन्दा बढी ह्रस्वदीर्घ त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि.४२.९ प्रतिशत

देखिन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने उ.मा.वि.भलायडाँडा ७.१ प्रतिशत मात्र विद्यार्थीहरू देखिन्छन् ।

यसरी वर्णविन्यास (ह्रस्व-दीर्घ) सम्बन्धी मगरभाषी विद्यार्थीहरूले यसरी त्रुटि गरेको देखिन्छ :

हुनुपर्ने	भएको	हुनुपर्ने	भएको
हामी	हामि	जीवन	जिवन
बहिनी	बहिन	विवेकशील	विवेकशिल
औषधि	औषधी	नीति	निति
आफू	आफु	अमूल्य	अमुल्य
केही	केहि	शीर्षक	शिर्षक
विरामी	विरामि	टीका	टिका
भूमि	भूमी	हिन्दू	हिन्दु
प्रगती	प्रगति	भाइ	भाई
प्यारी	प्यारि	दिदि	दिदी आदि

अध्याय - पाँच

निष्कर्ष र सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

भाषा शिक्षण सिकाइका क्रममा देखापर्ने त्रुटिहरूको खोजी अध्ययन गर्नु सजिलो कार्य आफैँमा होइन । सजिलो मानेर त्रुटिहरू पत्ता लगाइए तापनि निराकरणका लागि उपायहरूको खोजी गरी निराकरणका उपायहरू अपनाउनु पक्कै पनि सजिलो कार्य होइन । पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा हुने त्रुटिहरू फरक-फरक पाइए तापनि विना त्रुटि कुनै पनि भाषा सिकाइ प्रायः असम्भव हुन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइमा हुने त्रुटि मूलतः मातृभाषाकै व्यवधानबाट उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

त्रुटिलाई परम्परागत रूपमा असफलताको प्रतीकका रूपमा लिने गरेको पाइए तापनि मनोवादी सम्प्रदायको उदय पश्चात् त्रुटिलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतको रूपमा मान्न थालिएको छ । खासगरी संरचनावादीहरू व्यतिरेकी विश्लेषणलाई बढी जोड दिन्छन् भने मनोवादीहरू त्रुटिविश्लेषणलाई भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिको रूपमा अपनाइ प्रयोग गर्नु साह्रै राम्रो हुन्छ भन्दछन् । यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटि क्षेत्र र शिक्षण विधिलाई समेत पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ । नेपाली विषय प्राथमिक तहदेखि स्नातक तहसम्म अनिवार्य विषयको रूपमा अध्ययन अध्यापन भइरहेको र माध्यमिक तह उच्च स्तरीय शिक्षाको मूलढोका भएको सत्यता हाम्रो अगाडि देखिएको छ । त्यसैले माध्यमिक तहमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीले वाक्यगठन/वर्णविन्यासमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् भन्ने समस्यालाई आफ्नो अनुसन्धानको विषय छनोट गरी गरिएको यस अनुसन्धानमा सहभागी विद्यार्थीहरू मातृभाषा जान्ने र नजान्ने दुबै खाले पाइए तापनि मातृभाषा बोल्न नजान्नेहरूमा पनि मगरभाषाको गन्ध आएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी गरी वाक्यगठनका पाँच पक्षलाई समेटि वस्तुगत पहिचानात्मकमा ८ वटा प्रश्नहरू, विषयगत निर्देशनात्मक (संक्षिप्त उत्तरात्मक) १२ वटा प्रश्नहरू, स्वतन्त्र लेखन अन्तर्गत निबन्ध, चिठी र अनुच्छेद गरी “उदयपुर जिल्लाको नेपालटार क्षेत्रका कक्षा १० मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधमा भलायडाँडा गा.वि.स.को उच्च माध्यमिक विद्यालय भलायडाँडा र पञ्चावती गा.वि.स.का उ.मा.वि.नेपालटार, पञ्चावती

उ.मा.वि.उदयपुरगढी, मा.वि.बोहोरीबोट र मा.वि.रुम्जाटार गरी जम्मा ५ वटा विद्यालयका मगरभाषी कक्षा १० का १४/१४ जना गरी जम्मा ७० जना विद्यार्थीहरूलाई लिइएको परीक्षापश्चात् उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी सो परीक्षणबाट त्रुटि विवरणलाई तालिकामा प्रस्तुत गरियो ।

वाक्यगठनका माथि उल्लिखित पक्षहरूको मात्र भाषागत त्रुटि अध्ययन गर्न नसक्ने ठहर गरी वर्णविन्यासगत त्रुटिअन्तर्गत पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु-चन्द्रविन्दु, य-ए, ब-व, ओ-व, श-ष-स र ह्रस्वदीर्घलाई समेत अध्ययनमा राखेर त्रुटि पत्ता लगाइएको छ । यी वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूलाई पनि तालिकीकरणद्वारा विश्लेषण गरिएको छ । वर्णविन्यास अन्तर्गतका त्रुटिहरूलाई भने स्वतन्त्र लेखन र विषयगत प्रश्नहरूमा मात्र अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ ।

दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि नेपालीभाषी वक्ताले मात्र हैन अन्य मातृभाषीहरूले पनि नेपाली भाषा शुद्धसँग लेखपढ गर्न जान्नु पर्दछ । किनकि नेपाली भाषा राष्ट्रभाषा र सरकारी कामकाजको भाषा हो । भाषागत अपूर्ण अधुरो शिक्षाले शिक्षार्थीहरूको भविष्यमाथि खेलवाड हुनगर्ई शिक्षाको वास्तविक लक्ष्य र उद्देश्य पूरा नहुने मात्र होइन, उत्पादित जनशक्ति दक्ष हुन नसक्ने राष्ट्र र राष्ट्रको शैक्षिक, आर्थिक, राजनैतिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक आदि पक्षहरूमा गम्भीर चुनौती आउनुका साथै भावी पुस्ताहरू पनि सोही समस्याबाट ग्रसित हुने सम्भावना रहन्छ ।

क) वाक्यगठनगत त्रुटि विश्लेषण

तीनै प्रकारका (विषयगत, वस्तुगत र स्वतन्त्र लेखन) प्रश्नहरूको उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी निकालिएको वाक्यगठनगत पक्षहरूको त्रुटि विश्लेषण तालिका नं. १२ अध्ययन गर्दा लिङ्गका आधारमा हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ७८.७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ, भने पञ्चावती उ.मा.वि. र मा.वि.रुम्जाटारका विद्यार्थीहरूले ६२ प्रतिशतले बराबरी सही जवाफ दिएको पाइएको छ । सबैभन्दा बेसी त्रुटि गर्ने वा सही उत्तर कम दिने मा.वि.बोहोरीबोटका ५७.१ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेको पाइएको छ ।

माथि उल्लिखित तालिकामा तीनै प्रकारका प्रश्नहरूको परीक्षा सोही विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई गराउँदा वचनका आधारमा उ.मा.वि.भलायडाँडाले सबैभन्दा बढी ६४.३ प्रतिशतले सही उत्तर दिएको देखिन्छ, भने उ.मा.वि.नेपालटार, मा.वि.बोहोरीबोट र मा.वि.रुम्जाटारका ५०/५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही जवाफ र गलत (त्रुटिहरू) बराबरी गरेको देखिन्छ । वचन प्रयोगका क्षेत्रमा सबैभन्दा कमजोर अवस्था रहेका विद्यार्थीहरू पञ्चावती उ.मा.वि.का ४५.२ प्रतिशत मात्र देखिन्छन् । सो विद्यालयमा निकै सुधार गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

माथिकै तालिकाका आधारमा पुरुष क्षेत्रको त्रुटि हेर्दा पनि उ.मा.वि.भलायडाँडा ७३.८ प्रतिशतले सबैभन्दा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ, भने उ.मा.वि.नेपालटार, पञ्चावती उ.मा.वि. र मा.वि.बोहोरीबोटको उस्तै अवस्था देखिन्छ । यी तीनवटै विद्यालयले ६७.७ प्रतिशतले सही उत्तर दिएको पाइयो भने सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने विद्यालय ६२ प्रतिशत मा.वि.रुम्जाटार देखिन्छ । त्रुटि सबैभन्दा बेसी भए पनि सामान्य नै मान्न सकिन्छ किनकि यस विद्यालयले ३८ प्रतिशत मात्र पुरुषगत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

कालको क्षेत्रका त्रुटिमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने विद्यालय उ.मा.वि.भलायडाँडा ४०.५ प्रतिशत देखिन्छ, भने सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने त्रुटि नगर्ने विद्यालय पञ्चावती उ.मा.वि.उदयपुर गढी रहेको देखिन्छ, जसका २६.२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र कालका क्षेत्रमा त्रुटि गरेका छन् । दोस्रो, तेस्रो र चौथो स्थानमा रहेका विद्यालय क्रमशः उ.मा.वि.नेपालटार २८.६ प्रतिशत, मा.वि.रुम्जाटार ३१ प्रतिशत र मा.वि.बोहोरीबोट ३५.७ प्रतिशत देखिन आउँछ । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाले कालका क्षेत्रमा बढी परिश्रम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आदरार्थी प्रयोगको दृष्टिकोणले माथिको तालिका नं. १२ अध्ययन गर्दा उ.मा.वि. भलायडाँडा सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ४७.६ प्रतिशत, उ.मा.वि. नेपालटार ५२.४ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि. र मा.वि.बोहोरीबोट ५४.८/५४.८ प्रतिशत र आदरार्थी प्रयोगको क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी विद्यार्थी ५९.५२ प्रतिशतले त्रुटि गर्ने मा.वि. रुम्जाटार देखिन्छ । यस विद्यालयमा आदरार्थी प्रयोग सुधारका लागि लेख्य-बोध्य दुबै ढङ्गले नेपाली भाषामा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।

तसर्थ वाक्यगठनगत त्रुटिको परिच्छेद को तालिकालाई अध्ययन गर्दा वाक्यगठनगत पक्षमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने मा.वि.रुम्जाटार र मा.वि.बोहोरीबोट ४३.३ प्रतिशत देखिन्छ, भने पञ्चावती उ.मा.वि.ले ४१.४ प्रतिशत त्रुटि, उ.मा.वि.नेपालटारले ४१ प्रतिशत त्रुटि र सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने वा सही जवाफ दिन सफल उ.मा.वि.भलायडाँडाका ३४.३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र वाक्यगठनगत त्रुटि गरेका छन् । माध्यमिक स्तरमा सो त्रुटि बढी नै भएको मानिन्छ ।

ख) वर्णविन्यासगत त्रुटि विश्लेषण

वर्णविन्यासगत त्रुटि स्वतन्त्र लेखन र निर्देशनात्मक (विषयगत) प्रश्नहरूको उत्तरपुस्तिका परीक्षणपश्चात् वर्णविन्यासगत त्रुटि विश्लेषण निष्कर्षका लागि पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु-चन्द्रविन्दु, य/ए को प्रयोग, ब/व को प्रयोग, ओ/व को प्रयोग, श/ष/स को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. १३ अनुसार त्रुटि निष्कर्षको अध्ययन गर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडाले ५७.१ प्रतिशत, मा.वि.बोहोरीबोटले ५० प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटार ४६.४ प्रतिशत, पञ्चावती उ.मा.वि.र मा.वि. रुम्जाटारले ३९.३/३९.३ प्रतिशत पदयोग-पदवियोग क्षेत्रमा सही उत्तर दिएका छन् । यसलाई हेर्दा उ.मा.वि.भलायडाँडा सबैभन्दा बढी उत्तर दिन सफल देखिन्छ भने पञ्चावती उ.मा.वि.र मा.वि.रुम्जाटार सबैभन्दा कम उत्तर दिने वा बढी त्रुटि गर्ने विद्यालयका रूपमा देखिन्छन् ।

शिरविन्दु-चन्द्रविन्दुको त्रुटि माथिको तालिका अनुसार अध्ययन गर्दा उ.मा.वि. नेपालटारले सबैभन्दा बढी सही उत्तर ६७.९ प्रतिशत दिएको छ । उ.मा.वि.भलायडाँडा ६४.३ प्रतिशत र बाँकी पञ्चावती उ.मा.वि., मा.वि.रुम्जाटार र मा.वि.बोहोरीबोटको ३९.३/३९.३ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ । यसरी हेर्दा उ.मा.वि.नेपालटार सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने विद्यालय देखिन्छ । यसमा सबै विद्यालयका विद्यार्थीहरूले स्तरअनुसारका लेखन चिह्न प्रयोग गर्ने सीपको विकास गर्नेपर्ने देखिन्छ । य-ए वर्णको त्रुटि विश्लेषण पनि माथिकै अन्य वर्णविन्यासगत वर्ण/मात्रा अनुसार नै गरिएको छ । यसमा उ.मा.वि.भलायडाँडाका विद्यार्थीहरूले ८९.३ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् भने त्यति नै ८९.३ प्रतिशत नै पञ्चावती उ.मा.वि.का विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएका छन् । त्यसपछि मा.वि.बोहोरीबोट ८५.७ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् भने सबैभन्दा कम सही उत्तर दिने वा त्रुटि गर्ने मा.वि. रुम्जाटार र उ.मा.वि. नेपालटारका ७८.६/७८.६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटि गरेका छन् । य-ए को प्रयोगमा अन्य वर्णविन्यासको तुलनामा राम्रै देखिन्छ ।

ओ-व सम्बन्धी त्रुटि तालिका नं. १३ अनुसार हेर्दा ओ-व को प्रयोगमा मा.वि.रुम्जाटार बाहेक चारैवटा उ.मा.वि./मा.वि.ले शतप्रतिशत सही वर्ण ओ-व प्रयोग गरेको देखिन्छ । ओ-व वर्ण प्रयोगमा यो त्रुटि कुनै धेरै मानिँदैन ।

श-ष-स को प्रयोगमा पञ्चावती उ.मा.वि.ले सबैभन्दा कम त्रुटि १०.७ प्रतिशत मात्र गरेको देखिन्छ । मा.वि.बोहोरीबोटको अवस्था पनि नराम्रो देखिँदैन । यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले १७.९ प्रतिशतमात्र त्रुटि गरेका छन् । त्यसैगरी उ.मा.वि.भलायडाँडाका विद्यार्थीहरू २१.४ प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेको देखिन्छ भने उ.मा.वि.नेपालटार र मा.वि.रुम्जाटारले सबैभन्दा बढी २५ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । यस क्षेत्रमा अलिकति सतर्कता अपनाउने हो भने सबै विद्यालयले त्रुटि निराकरण गर्न सक्ने अवस्था देखिन्छ ।

यस विधाका त्रुटिहरू तालिका नं. १३ अनुसार हेर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने पञ्चावती उ.मा.वि. ३७.५ प्रतिशतले मात्र सही उत्तर दिएका छन् भने सबैभन्दा उत्कृष्ट उ.मा.वि.भलायडाँडाका ६४.३ प्रतिशत विद्यार्थीले ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी त्रुटि नगरेको देखिन्छ । बाँकी मा.वि.बोहोरीबोट ५७.१ प्रतिशत, उ.मा.वि.नेपालटार ५० प्रतिशत र मा.वि. रुम्जाटार ४२.९ प्रतिशतले सही उत्तर दिएका छन् । यस अन्तर्गतका त्रुटिलाई हेर्दा सबै विद्यालयको अवस्था कमजोरै देखिन्छ ।

तसर्थ वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई हेर्दा पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु-चन्द्रविन्दु, य-ए, ब-व, ओ-व, श-ष-स र ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धीमा उ.मा.वि.भलायडाँडाका ७४.५ प्रतिशतले त्रुटिरहित वाक्य लेखन सफल भएको छ भने सबैभन्दा कमजोर अवस्था मा.वि.रुम्जाटारको देखिन्छ, जसले ६२.८ प्रतिशत मात्र त्रुटिरहित वाक्य लेख्न सकेको देखिन्छ । त्यसैगरी मा.वि. बोहोरीबोट ६९.९ प्रतिशत, मा.वि.नेपालटार ६९.४ प्रतिशत र पञ्चावती उ.मा.वि.६७.९ प्रतिशतले सही उत्तर दिएको पाइन्छ । यसलाई हेर्दा वर्णविन्यासगत त्रुटिको अवस्था सन्तोषजनकै देखिए तापनि सबै विद्यालयले आवश्यक सुधार गर्नेपर्ने देखिन आउँछ ।

५.२ शोधको शैक्षणिक प्रयोग

यो शोधपत्र मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपालीभाषाको वाक्यगठनका पाँच तत्त्व लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरार्थी प्रयोगमा गर्ने त्रुटि सम्बन्धमा केन्द्रित रहेको छ । वाक्यगठनले मात्र भाषा शुद्ध नहुने भएकाले पदयोग-पदवियोग, शिरविन्दु-चन्द्रविन्दु, य-ए, ब-व, ओ-व, श-ष-स र ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई समेत यस शोधमा अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र शैक्षणिक प्रयोगका दृष्टिकोणले शोधक्षेत्र र अन्य सरोकारवालाहरूलाई समेत उपयुक्त ठहरिने हिसाबले तयार गरिएको छ । मातृभाषा नेपाली नहुने अर्थात् दोस्रो भाषा सिकने मगर विद्यार्थीहरूको कठिनाइलाई आत्मसात् गर्नुका साथै उनीहरूले गर्ने नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिको क्षेत्र निक्यौल गर्न सक्ने देखिन्छ । उदयपुर जिल्लामा कक्षा १० मा अध्ययनरत मगर विद्यार्थीहरू आफ्नो मातृभाषा भन्दा पनि नेपाली भाषा नै बढी प्रयोग गर्ने तर मातृभाषा धेरैजसोले नबोल्ने तथा नजान्ने अवस्था रहेको अध्ययनका क्रममा जानकारी प्राप्त भएको छ । यस अध्ययनबाट शिक्षकहरूले शिक्षार्थीहरूको भाषिक क्षमता र अध्ययनको स्तर सम्बन्धी स्पष्ट ज्ञान प्राप्त गरेर आफ्नो शिक्षण कार्यकलापमा सुधार ल्याउन, उनीहरूकै आवश्यकतानुसार शिक्षणविधि र उपाय अपनाउन सकिने हुँदा शिक्षार्थीहरूले त्रुटि गर्ने क्षेत्रको समयमै पहिचान गरी उपयुक्त सुझाव

तथा निर्देशन समेत दिन सकिने कुरालाई स्वीकार गर्ने पर्दछ । त्यसैगरी शिक्षार्थीहरूले पनि भाषा अध्ययनका क्रममा भएका अन्यौललाई तुरुन्त हटाइ वाक्यगठन एवम् वर्णविन्यास सम्बन्धी कुन तत्त्वमा कस्तो जानकारी लिई त्रुटि निराकरण गर्न सकिन्छ, भन्ने कुरा सिक्न सक्छन् । यसरी हेर्दा शिक्षक र विद्यार्थीहरू बीचका शैक्षणिक कार्य प्रभावकारी बन्ने विश्वास गरिन्छ ।

५.३ सुभावहरू

प्रस्तुत शोधपत्र अध्ययन पश्चात् त्रुटि विश्लेषण तथा विवेचनाका आधारमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा निम्न उपायहरू अपनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

- मगरभाषी विद्यार्थीहरू मातृभाषा बोल्ने वा नबोल्ने दुवै खालेलाई उत्पादनात्मक प्रश्नहरूमा बढी त्रुटि गर्ने देखिएकाले त्यस्ता त्रुटि निराकरणका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिनाले त्रुटि कम हुनसक्छ ।
- मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य-सङ्गतिमा देखा पर्ने समस्यालाई समाधान गर्न नेपाली भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर सम्बन्धी मगरभाषीलाई विस्तृत रूपमा जानकारी गराउने र मातृभाषा र नेपाली भाषाबीचको भिन्नतालाई बुझाउन प्रयत्न गरे वाक्यगठनगत त्रुटि कम हुन सक्ने देखिन्छ ।
- भेदक, भेद्यका बीचमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र आदरको तालमेलका लागि अभ्यास गराउनु पर्छ ।
- शिक्षण सन्दर्भमा नेपालीभाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा बढी जोड दिई पाठ्यक्रम निर्माण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- तालिमप्राप्त शिक्षकहरू भए पनि शिक्षण प्रक्रियामा प्रभावकारीता ल्याउने भाषिक सीप सिकाउने कार्यमा लाग्नुभन्दा रटाउने प्रचलन बढी भएकाले सफल र प्रभावकारी शिक्षण विधि सम्बन्धी समय-समयमा गोष्ठीहरू गराई शिक्षकलाई आवश्यक छलफल र विशेषज्ञहरूको सल्लाहद्वारा समस्या समाधानमा उचित उपायहरूको जानकारी गराउनुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ ।
- उच्चमाध्यमिक तहको प्रवेशद्वारका रूपमा रहेका कक्षा १० मा अध्ययनरत उदयपुर जिल्लाका नेपालटार क्षेत्रका मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा व्याकरणका

विभिन्न पक्षमा निदानात्मक परीक्षणको व्यवस्था गरी तदनुरूप त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणमा बढी जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।

- मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष सबैमा कर्ताअनुसार नै क्रियापदहरू पनि परिवर्तन हुन्छन् भन्ने कुराको जानकारी लेखन अभ्यासमा समेत गराउनु पर्दछ ।
- आदरार्थी प्रयोगसम्बन्धी विशेष अभ्यास गर्न लगाई आदरका सबै तहमा सही वाक्यगठन गर्न मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई पोख्त बनाउनु पर्दछ ।
- मगरभाषीले बोलचालको क्रममा पनि नेपाली भाषालाई बढी प्राथमिकता दिई भाषा प्रयोग गर्दा तुलनात्मक विधिलाई जोड दिनुपर्दछ ।
- नेपाली शिक्षण गर्ने शिक्षकप्रतिको नकारात्मक तथा खुकुलो स्तरको धारणा हटाउनु पर्दछ । नेपाली त जसले पढाए पनि हुन्छ, विद्यार्थी आफैँले पढेर पनि पास गरिहाल्छन् भन्ने व्यक्ति, समुदाय तथा व्यवस्थापनका सङ्कुचित शोचका कारण कमजोर खाले शिक्षकलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्न लगाउने परिपाटीको अन्त्य गरिनु पर्दछ ।
- माध्यमिक तहको पूर्वजग प्राथमिक र त्यसपछि निम्न माध्यमिक तह रहेकाले प्राथमिक तहदेखि नै भाषाको सरल, शिष्ट र शुद्ध प्रयोग क्षमताको विकासमा शिक्षक स्वयम्ले इमान्दारिताका साथ शिक्षण गर्नु अत्यन्तै आवश्यक देखिन्छ ।
- प्राथमिक, निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तीनै तहमा स्तर अनुसारका भाषिक अभिव्यक्तिका सीप वृद्धि हुने खालका स्वर पठन, उच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि हटाउन श्रुति लेखन, सृजनात्मक रचना तथा व्याकरणका अभ्यासहरू गराइ स्तरीय शिक्षार्थीलाई पुरस्कृत गर्ने, स्याबासी दिने र कमजोरहरूलाई उकास्न मनोवैज्ञानिक ढङ्गले थप प्रेरणा दिनुपर्दछ ।
- उपयुक्त शैक्षिक सामग्री, शिक्षण निरीक्षण वा विद्यालय निरीक्षणका साथै समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराई शिक्षण सिकाइप्रति उत्प्रेरणा जगाउन सम्बन्धित पक्षको सक्रिय सहयोग हुनु आवश्यक छ ।

५.४ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू

यस शोधमा अध्ययन गरिएका त्रुटिहरूलाई स्पष्टसँग बुझाउन अझ बढी व्यतिरेकी अध्ययन हुनु आवश्यक ठानिन्छ । वर्णविन्यासगत त्रुटिमा ट-त, ड-न-म, ड-द, आदिको समेत अध्ययन विश्लेषण गरे अझ राम्रो हुने देखिन्छ । वाक्यगठनगत पक्षमा पनि वहुवचनका कर्तासँग एकवचनका क्रिया प्रयोग, स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग क्रिया, अनादरवाची क्रियासङ्गति आदि त्रुटि भएको छ । यी सब हुनाको कारण पहिलो भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा पर्नु नै मानिन्छ । तसर्थ अध्ययन विधिलाई सुधार्न अझ वस्तुनिष्ठ तथा प्रभावकारी, थप अध्ययनको आवश्यकता महसुस गरिएको छ । त्यसैले भविष्यमा हुन सक्ने सम्भावित शोधशीर्षकहरू तपसिलमा छन् ।

तपसिल

- प्राथमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,
- नि.मा.तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,
- मा.वि.तहमा अध्ययनरत छात्रछात्राहरूले कालका पक्षमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,
- मगरभाषी र नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूबीच व्यतिरेकी अध्ययन,
- उ.मा.वि.तहका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण
- मा.वि., उ.मा.वि. तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा लेखनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण,
- प्राथमिक तहमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५५), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : कुञ्जन प्रकाशन ।
- _____ (२०५८), समसामयिक नेपाली व्याकरण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- _____ (२०५६), सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- काफ्ले, देवलाल (२०६०), पर्वत जिल्लाका दक्षिण भेगका मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग ।
- खड्का (के.सी), गंगावहादुर (२०५५), सुर्खेत जिल्लाका कक्षा पाँच उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग ।
- गौतम, रामप्रसाद (२०६१), प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्तक भण्डार ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०५७), सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- थापा मगर, एम.एस. (२०५९), प्राचीन मगर र अक्खा लिपि, ललितपुर : वृजि प्रकाशन ।
- न्यौपाने, टड्कप्रसाद (२०५३/०५४), नेपाली व्याकरण र साहित्य, काठमाडौं : जय बुक डिपो ।
- पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०५०), राम्रो रचना मीठो नेपाली, काठमाडौं : सहयोगी प्रेस ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०४८), राष्ट्रभाषा, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (२०५८), बृहत् नेपाली शब्दकोश (पाँचौं संस्क.), काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- बन्धु, चुडामणि (२०४८), सृजनात्मक लेखन, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- बराल, मदनराज (२०६८), आलेख, इटहरी : नवप्रवर्तन मञ्च अड्क - १ ।

बुडामगर, हर्षबहादुर (२०५०), मगर व्याकरणको प्रारूप, काठमाडौँ : श्रीमती पुष्पावती बुडामगर ।

भट्टराई, तीर्थराज (२०६७), शोध प्रस्ताव र यसका प्रमुख अङ्गहरू, प्राज्ञ सन्देश, इटहरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।

भण्डारी मानबहादुर (२०५९), मगर र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यातिरेकी अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर, काठमाडौँ : त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग ।

भण्डारी, पारसमणि (२०६३), स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण, काठमाडौँ : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को प्रतिवेदन, काठमाडौँ : नेपाल सरकार, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

लम्साल, रामचन्द्र र अन्य (२०६५), साधारण नेपाली, काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।

लामिछाने, यादवप्रकाश र अन्य (२०६९), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, वसन्तकुमार (२०५७), नेपाली शब्दसागर, काठमाडौँ : भाभा पुस्तक भण्डार ।

परिशिष्ट 'क'

सामग्री सङ्कलनका क्रममा उपयोग गरिएका वस्तुगत र विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरू

नाम :

विद्यालय :

वस्तुगत प्रश्नहरू

तल दिइएका उत्तरमा (✓) चिनो लगाउनुहोस् ।

१) तलका मध्ये कुन वाक्य ठीक छ ?

- क) चरो रूखबाट उडे ।   ख) चराहरू रूखबाट उड्यो ।
ग) चराहरू रूखबाट उडे ।   घ) चरो रूखबाट उड्छन् ।

२) निम्नलिखित पुलिङ्गी प्रयोगमा कुन वाक्य ठीक छ ?

- क) हरिले भलिवल खेलेकी छिन् ।   ख) हरिले भलिवल खेलेको छ ।
ग) हरिले भलिवल खेलेको छन् ।   घ) हरि भलिवल खेल्छन् ।

३) तलका मध्ये कुन वाक्यमा तृतीय पुरुष प्रयोग भएको छ ?

- क) हामी डुल्छौं ।   ख) तँ डुल्छस् ।   ग) म डुल्छु ।   घ) ऊ डुल्छ ।

४) तलका मध्ये भविष्यत्काल बुझाउने वाक्य कुन हो ?

- क) म घर जान्छु ।   ख) म घर गएँ ।   ग) म घर जानेछु ।   घ) म घर जाँदैछु ।

५) सामान्य वर्तमान जनाउने वाक्य कुन हो ?

- क) सीता कथा लेख्छे ।   ख) गीता घर जाली ।
ग) रमिला चित्र बनाउँदै छिन् ।   घ) मोहन गीत गाउनेछ ।

६) तलका मध्ये कुन चाहिँ आज्ञार्थ बुझाउने वाक्य हो ?

- क) रमिता भोलि आउलिन् ।   ख) सत्यको जीत हुन्छ ।
ग) विद्यार्थीहरू पढून् ।   घ) तिमीहरू घर जाओ ।

७) तलका मध्ये कुन चाहिँ वाक्यमा आदरार्थी मिलेको छ ?

- क) तिमी घर जानुहोस् ।   ख) बुबा घर जान्छ ।
ग) रमिला दिदी पढाउनु हुन्छ ।   घ) मोहर सर पढाउँछ ।

८) वचनका आधारमा ठीक वाक्य कुन हो ?

- क) केटो घर जानुभयो ।   ख) केटाहरू खेल्छन् ।
ग) केटी खेल्छन् ।   घ) केटी खेल्दै थियो ।

परिशिष्ट 'ख'

विषयगत/स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरू

विषयगतप्रश्नहरू

१) तलका वाक्यलाई स्त्रीलिङ्गी वाक्य बनाउनुहोस् ।

क) केटा विद्यालय जान्छ ।

..... ।

ख) उसले कथा लेख्छ ।

..... ।

२) तलका वाक्यलाई बहुवचनमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

क) छोरो घर गयो ।

..... ।

ख) छोरी विद्यालय गई ।

..... ।

३) तल दिइएका वाक्यलाई द्वितीय पुरुषमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

क) म विद्यालय जान्छु ।

..... ।

ख) हामी घर जान्छौं ।

..... ।

४) तलका वाक्यलाई सामान्य वर्तमान कालमा बदल्नुहोस् ।

क) रामले भात खाँदै थियो ।

..... ।

ख) गीता कक्षामा पढाउँदै थिइन् ।

..... ।

५) तलका वाक्यलाई उच्च आदरार्थीको प्रयोग गरी बदल्नुहोस् ।

क) तँ विद्यालयबाट घर फर्कदा बाटामा खेल्छस् ।

..... ।

ख) तिमी कक्षामा राम्रो कार्य गर्छौं ।

..... ।

स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरू

१) विद्यालयको के महत्त्व रहेको छ ? १२० शब्दमा नबढाई अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

- २) 'तिहार' चाडको बारेमा १२५ शब्द नबढाइ निबन्ध तयार पार्नुहोस् ।
- ३) घरमा भाइबहिनीहरू विरामी भएको व्यहोरा हाली मलेसिया निवासी मामालाई एक पत्र लेख्नुहोस् ।

परिशिष्ट 'ग'

शोध अध्ययन गरिएका विद्यालयहरू

१. श्री पञ्चावती उच्च माध्यमिक विद्यालय उदयपुरगढी ।
२. श्री उच्च माध्यमिक विद्यालय भलायडाँडा, उदयपुर ।
३. श्री उच्च माध्यमिक विद्यालय नेपालटार, उदयपुर ।
४. श्री माध्यमिक विद्यालय बोहोरीबोट, उदयपुर ।
५. श्री माध्यमिक विद्यालय रुम्जाटार, उदयपुर ।